

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

DANSK HISTORISK FÆLLESFORENING

ÅRSMØDE I MIDDELFART 1989

DET ENKELTE MENNESKE I LOKALHISTORIEN

Afbildning af mennesket igennem tiderne
Det enkelte menneskes indflydelse i historien
Personskildringer i den lokalhistoriske litteratur
Biografier i biografiske leksika og – skal vi
have lokale biografiske leksika?
Hvordan opbygger vi en biografisk skildring?
Arkivalier som kilder til personalhistorie
Hvordan organiserer man lokalt en systematisk
opbygning af en personorienteret samling?

Særtryk af
Fortid & Nutid 1990:1

Det enkelte menneske i lokalhistorien

Resumeer af temaindlæg fra Dansk historisk Fællesforenings årsmøde 1989

Afbildning af mennesket igennem tiderne

Causerende lysbilledforedrag holdt på åbningsaftenen som uhøjtidelig optakt

Ved Margit Mogensen

Noget kan man nok lære af historien, nemlig at mennesker aldrig har kunnet afholde sig fra at gøre billeder af sig selv. Det er sandsynligt, at det vil fortsætte! Man har ligefrem nævnt denne trang og evne som det, der mest af alt adskiller arten fra alle andre på jorden. Hvorfor har vi da fået alle disse menneskebilleder? Ja, helt enkelt sagt, er det måske en del af artens overlevelsesvilje og et udtryk for en grundlæggende angst for at forsvinde. Fra tid til anden har man nok troet, at billedet i sig selv kunne udødeliggøre, men oftest har det mere lige til været den iboende trang til at udtrykke sig, til at sætte spor. Akkurat som det er tilfældet med forfattere.

I fordums tider var billedet hyppigt beregnet til at virkeliggøre noget over mennesket, og det blev i sig selv et stykke magi. Det blev billeder *af* guder og *til* guder, hvilket dog sjældent har forhindret, at resultatet blev såre menneskeligt. Det er denne jordnære side af emnet, vi skal se nærmere på.

Nu er mennesker som bekendt ret forskellige, også af udseende, og det har voldt kunstnerne meget hovedbrud, hvordan de skulle skildres, eller afbildes om man vil. Hvad er det egentlig, der bestemmer billedet? Måske drejer det sig om, hvad kunstneren er i stand til rent teknisk, måske i højere grad om den funktion, billedet skal have. Med andre ord: hvad vil kunstneren med billedet af et eller flere mennesker, og hvad *tør* han vise? *Tør* han sprænge den tradition, han er uddannet indenfor? Behøver han det? Det har altsam-

men noget at gøre med den rolle (frihed), som omverdenen til enhver tid tildeler kunstneren.

Den kunstneriske frihed spejles også i, hvorledes menneskebilledet forholder sig til det, vi regner for naturen. Bruges den direkte som ideal, skal billedet »ligne«, eller må det gerne være abstrakt, ekspressionistisk, surrealistisk eller noget helt andet? Skal det være smukt, må det være grimt, og hvad er det i det hele taget for størrelser? Idealerne og mulighederne har svinget som et pendul gennem århundreder, ja mere. Blandt de valg, kunstnerne har stået overfor, kan nævnes, om mennesket skulle vises helt eller halvt, i ro eller bevægelse, som mand eller kvinde, ung eller gammel, tyk eller tynd, anonym eller kendt, inde eller ude, ja levende – eller død.

Årsmødearrangørernes oplæg til denne aften har fristet til en flirt med billedkunsten over en lang periode, helt fra forhistorisk tid til vore dage, men på lette fjed og med nogle halsbrækkende spring. Striben af lysbilleder fra ind- og udland er valgt subjektivt ud fra stikord som: rum, bevægelse, krop og ansigt. Undervejs søges billederne koblet sammen med den virkelighed og de forandringer, vi kender fra historien og kunsthistorien.

Lysbilledserien

Spændvidden i menneskebilledet illustreres med en lille, svulmende »Venus« anno ca. 15.000–10.000 f.Kr., sat op imod en af Giacomettis ekstremt tynde figurer fra 1960erne.

Herefter prøver på ægyptisk og etruskisk vægmaleri, hvor det profilvendte menneske i stigende grad river sig løs i rummet. Volumen og bevægelse karakteriserer fremstillingen i græsk og romersk oldtidskunst. I Rom får man gennem marmorbusterne for alvor portrætteret med.

En stor mand fra romansk tid, bundet i sten som søjlebasis i Nørre Brarup kirke i Sydslesvig (Jane Bossen og Helge Krempin: *Granit i Angel* s. 32).

Romanske granitbilleder i Norden, der er tunge af køn og krop, afløses af kalkmaleriernes lettere, fortællende scener, hvor vi også ser mennesket i arbejde med jorden.

Den italienske, tyske og nederlandske renaissance betyder perspektiv, realisme og »genfødsel« af den klassiske kunsts tilbøjelighed til at sætte *mennesket* i fokus. Der er f.eks. Piero della Francescas fresker fra Arezzo med hære i kamp, Dürers utroligt gennemtegnede ryttere og Michelangelo's nøgne David i Firenze. Den realistiske udvikling ses bl.a. i tidens fyrstebilleder, f.eks. vor egen Christian 2. malet af en unavngiven nederlandsk kunstner (Statens Museum for Kunst).

Pieter Breughel, død 1569, skaber mere eller mindre allegoriske og surrealistiske billeder af menneskene midt i deres forblændede dårskab (Slaraffenland, Alte Pinakothek, München), mens andre kunstnere i den nederlandske 1500–1600tals kunst med mere let sind har taget sig af billeder med forførende

hyrdinder og lystige landsknægte, faktisk lidt forsmag på rokokoen. Rubens og Rembrandts indtrængende ansigtsstudier gør mennesket »nøgent« uanset dragt og omgivelser (eks. Rembrandts »Køkkenpigen«, 1651, i Nationalmuseum, Stockholm). Med den udtryksfulde brug af lys og skygge, som kendetegnede denne del af barokmaleriet, tvinges øjet til at se det, vi skal se. I Rembrandts billede af lægen, der dissekerer i auditoriet, er det de individuelt karakteriserede, årvågne ansigter og liget på bordet. Samme effekt opnår de franske kunstnerbrødre Le Nain i midten af 1600-tallet i deres deres mærkeligt realistiske og dog halvt helliggjorte billeder af bondefamilier og landsby håndværkere.

Noget fra dette grænseland mellem renaissance og barok ses koncentreret i malerier af Christian 4. Abraham Wuchters helfigursportræt af kongen (Frederiksborgmuseet) er voldsomt som personen, og alligevel helt roligt i stil og farvevalg.

Siden gik det pasteltonede, bølgende fyrste- og adelsportræt sin sejrsgang over Europa. Rokokoen afløste den tungere barok også i persontegningen. Pilo og Als er mestrene på dansk grund, og det ikke blot med de kendte Frederik 5. billeder, men også med billeder af de finere borgere; fra omk. 1750 ikke sjældent af hengivne ægtepar (Als' Hofjuveler Fabritius og frue, 1752, Statens Museum for Kunst). Hjemmelivet blev synligt nu, og både kvinder og børn blev en pryde. Hos den franske maler Chardin endog midt i storvasken. Hjemme er der tendenser i samme retning hos f.eks. Johan Hörner.

Den letsindige, erotiske side af rokokoen med letpåkledte hyrdinder i landlig idyl måtte hentes i udlandet (Boucher m.fl.), men naturen og det landlige, i det mindste parken, ses i slutningen af 1700-tallet flere gange i Jens Juels portrætter (eks. Det Rybergske familiebillede, Statens Museum for Kunst). Juels inspiration kom bl.a. fra den engelske maler Gainsborough.

I tråd med de politiske strømninger mod 1800 vises almuen i kunsten. Egnsdragten bruges som kendetegn, akkurat som videnskabsmanden udstyres med bog og slåbrok, kunstneren med staffeli, den velstående

skiftet. F.eks. er der en afgrund imellem Ska-genkredsens urbane frokost- eller aftenselska-ber og den bidende satire hos Storm P. eller Aksel Jørgensen.

Den åndelige dimension ved mennesket, det inderlige, tvivlende, søgende, troende og sørgende er det umuligt at overse i samme periode. Se det i Anna Anchers eller Niels Bjerres bønnemødebilleder, eller evt. i flere af Willumsens billeder.

Som slutning kan dette spor føres ind i moderne tid med henvisning til f.eks. kunstnere som Palle Nielsen og Sven Wiig Hansen (De søgende, 1955, Statens Museum for Kunst), hvor mennesket i enhver henseende er afbildet »unaturligt« og deformt.

Det traurige menneskebillede synes dog al-drig at have fået lov til at stå alene. Se nu blot, hvordan en hel generation har trøstet sig med Bo Bojsens gøren kærligt grin med alt og alle, og har *humoren* ikke været nok, har man sat sig mageligt på den *nostalgiske* bølge og set på f.eks. P. S. Krøyers »Hip, Hip, Hurra« fra 1888.

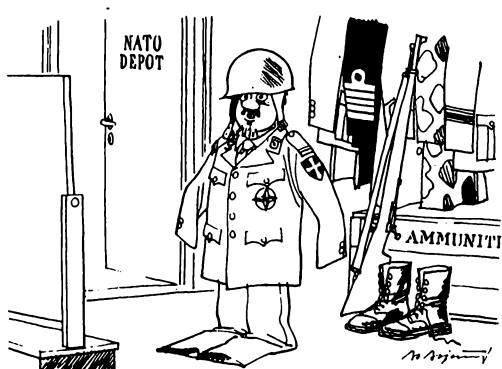
Som årsmødets deltagere havde lejlighed til!

Det enkelte menneskes indflydelse i historien. Almen forelæsning Ved Tyge Krogh

Når der spørges til det enkelte menneskes indflydelse i historien, så menes der med spørgsmålet som regel, om nogle få menne-sker kan siges at have haft afgørende ind-flydelse på den historiske udvikling. De per-soner, der ofte tænkes på er centrale personer i det politiske liv. Det kan være Napoleon eller Bismarck i verdenshistorien, Estrup eller Stauning i Danmarkshistorien, og i lokalhi-storien den indflydelsesrige borgmester eller sognerådsformand.

Interessen for det enkelte menneskes be-tydning er dermed oftest knyttet til *den politi-ske historie*. Denne handler i hovedsagen om beslutningsprocesser i staternes ledelser eller andre organer, hvor magten er stærkt centra-liseret. Her er det muligt ganske nøje at fast-

Stor i slaget

Uden karikaturen går det slet ikke! En lille mand i stort tøj – tegnet af Bo Bojesen som kommentar til en NATO-debat i Folketinget i oktober 1980 (Bo Bojesen: Årets tegninger fra Politiken 1981).

kvinde med sytøj – hvis hun er ung frue evt. også med et *yndigt* barn i moderne, bekvem dragt. Juell har mange prægtige eksempler.

Det sprælske måtte vige, da de klassicisti-ske normer, som især Eckersberg er blevet berømt for at indføre, slog igennem i 1800-tallets andet årti. Når det gjaldt mennesket var akademisk nøgenhed dybt beundret. I Thorvaldsens marmor og Ingres malerier med odalisker på orientalske gevandter. Det varede (mindst) til Manet i 1863 viste det forkætrede Frokost i det grønne.

Ud over modellerne var »guldaldermennesket« i Danmark klædt på og solidt udstyret, enten det vistes i den trygge stue eller måske på vej ud af byen, som i Købkes »Morgenbelysning på Østerbro«, 1836, Statens Museum for Kunst). Af livet uden for voldene tog man i nationalromantisk ånd fat på sriben af folkelivsbilleder, hvor der høstes, leges og danses (Exner m.fl.), men ligesom i udlandet kom realismen med, omend gennemgående sent. Her vises Millets og van Goghs slidte mennesker, siden L. A. Rings store »I høst«, 1885, og trækkes linier til de udenlandske og andre danske maleres motivvalg, hvor der er vekslende grader af social anklage. Der er mange stærke kontraster i menneskeskildringerne fra tiden på begge sider af århundred-

slå, hvem som står bag denne eller hin beslutning. Med udgangspunkt i den politiske historie er det derfor naturligt at betone de magthavende personers betydning, når den historiske udvikling skal forklares.

Kritikken af personcentrerede forklaringer på den historiske udvikling kommer fra, hvad man samlet kan kalde den *samfundshistoriske forskning*. Denne adskiller sig metodisk fra den politiske historie ved i høj grad at bygge på massedata. Det er discipliner som økonomisk historie, kulturhistorie m.v. Disse voksede frem i slutningen af forrige århundrede i stadig kamp med den hidtil enerådende politiske historie.

I emneområderne for den samfundshistoriske forskning er det ikke i nær samme grad som i den politiske historie muligt at udpege enkeltpersoner som de drivende i udviklingen. Forandringer i teknologi, økonomi, traditioner, vores hele forestillingsverden m.v. er ikke genstand for beslutninger i nogen generalforsamling, bestyrelse eller lignende.

De to forklaringstyper er vanskelige at forene teoretisk, og foredraget vil da heller ikke gøre forsøg derpå. I stedet vil det blive undersøgt, hvordan enkeltpersoners særlige indflydelse i historien kan forklares, og hvilke grænser der er for denne indflydelse. Overvejelserne vil samle sig om begreberne:

- Overmennesket
- Statsmanden/erhvervsmanden
- Folkeføreren
- Verdensberømtigheden
- Den historiske nødvendighed
- Den historiske tilfældighed

Overmennesket

Dette begreb er taget som overskrift for de forklaringer, der begrunder de fås særlige indflydelse på historien ud fra menneskenes forskellige egenskaber. Dette er vel den mest benyttede begrundelse for at tilskrive enkeltpersoner særlig indflydelse.

Der knytter sig mange medicinske og psykologiske teorier til denne vanskelige proble-

matik, som jeg ikke skal komme ind på her. Jeg vil kun pege på to forhold. Udgangspunktet herfor kan passende være konklusionen på to velkendte fabler.

I H. C. Andersens eventyr, Den grimme Ælling, konkluderes, at selv om man fødes og opdrages i en andegård, så vil man alligevel blive til en svane (læs et geni), hvis man har anlæggene for det. I spørgsmålet om hvor egenskaberne kommer fra – fra arven eller fra miljøet – argumenterer H. C. Andersen altså for, at det er fra arven – generne – de kommer.

Omkring 50 år senere skrev Henrik Pontoppidan en modfabel hertil, Ørneflugt. Her fortælles om en ørneunge, der vokser op i en andegård. Da den bliver voksen, får den lejlighed til at stikke af. Det viser sig, at den har styrken (læs egenskaberne) til at stige op i og leve i de ensomme bjergegne; men alligevel vender ørnen tilbage til andegården, fordi den skræmmes af ensomheden deroppe. Pontoppidan understreger altså opvækstmiljøets betydning.

Trods uenighederne er Andersen og Pontoppidan imidlertid enige på et vigtigt punkt: Mennesker er ikke ens. Der er i begge fabler de folkelige masser – ænderne – og så de få genier – svanerne og ørnene.

Sådanne forstillinger om de få geniens, overmenneskers, tilstedeværelse og deres historiske indflydelse var udbredte helt op til 2. verdenskrig. De fik imidlertid et knæk med nazismens stærke politiske brug af dem.

I dag ses det sjældent, at man benytter en abstrakt fælles målestok for egenskabsmæssige forskelle mellem mennesker. Man er gået bort fra f.eks. at tale om intelligenskvotienter, og man taler ikke mere om genier. I stedet foretrækkes mindre totale karakteristika som teknisk geni, sprogligt geni osv., eller indflydelsesrige personer karakteriseres ved deres viljestyrke, deres strategiske evner eller deres veltalenhed.

Der er altså enighed om, at der eksisterer forskelle i egenskaber, men en betydelig usikkerhed om tolkningen af disse forskelle, og dermed bliver egenskabsmæssige forklaringer vanskeligere at anvende, når forskelle i indflydelse skal forklares.

Statsmanden/erhvervsmanden

Med dette begreb vil jeg gerne pege på det forhold, at de personer, som tillægges indflydelse på den historiske udvikling næsten altid er i spidsen for allerede eksisterende strukturer – stater, industrikoncerner etc.

Disse magtstrukturer har alle det tilfælles, at de er hierarkisk opbyggede med henblik på at centralisere magten på få hænder. Pladsen på toppen af magthierarkiet – på pyramidetoppen – kan nås på flere måder. Den kan arves i kongelige dynastier, finansdynastier osv. Man kan også blive udpeget headhuntet – til betydningsfulde chefposter. Endelig vil man i det politiske liv som regel skulle vælges mere eller mindre direkte til lederposterne.

Hvordan udpegningen så end sker, står det imidlertid fast at posterne *skal* udfyldes. Det er ikke muligt at undlade at besætte pyramidetoppene. Følgen heraf er nødvendigvis, at mange bliver ledere fordi der *skal* være ledere. Konsekvensen heraf må være, at man sagtens kan placeres på poster med betydelig indflydelse på den historiske udvikling uden at være i besiddelse af nogle af de egenskaber, som vi normalt vil forbinde med så indflydelsesrige poster.

Ved vurderingen af enkeltpersoners indflydelse på den historiske udvikling må vi altså være opmærksom på, at hvad enten der findes særligt kvalificerede personer eller ej, så fordeles de centraliserede magtstrukturer i samfundet indflydelsen særdeles forskelligt.

Folkeføreren

Der er imidlertid også en anden kilde til indflydelse end de faste magtstrukturer. Det er hvad man i almindelighed kan kalde folkelig opbakning. Nogle politikere får indflydelse langt ud over deres mandat på grund af folkelig opbakning. I kommunalpolitik ses det hyppigt, at enkeltpersoner dominerer valgene med betydelige personlige stemmetal, som følgelig giver deres meninger mere vægt end de øvrige valgte i det pågældende parti.

Denne 'folkeforførelse' har selvfølgelig for en del baggrund i de pågældende personers dygtighed og andre egenskaber, men den må

også tilskrives et sociologisk fænomen, som tyskeren Max Weber har kaldt karismatisk herredømme.

Vi lever i en kompliceret verden, hvor vi ikke er i stand til at analysere alle sider af de utallige forhold, vi skal have en holdning til, før vi beslutter os og handler. For at kompensere herfor danner vi os et verdensbillede, dvs. nogle indbyrdes sammenhængende forestillinger om, hvordan tingene forholder sig. Verdensbilledet er i forhold til virkeligheden meget forsimplet, men netop fordi det er enkelt, er det også operativt, det gør det muligt for os at handle. Verdensbilledet er altså en nødvendig del af vores måde at opfatte omverdenen på, et nødvendigt filter. Men det er selvfølgelig også begrænsende for vores opfattelse af verden.

Verdensbilledet kan orienteres efter abstrakter som socialisme, liberalisme osv., men det orienteres i høj grad også efter personer. Vi kender det alle. I vores omgangskreds vil der altid være nogle, man uvilkårligt lytter til, hvadenten de siger noget fornuftigt eller ej, og andre som man må tage sig selv voldsomt i nakken for ikke blot at overhøre. Det samme er tilfældet med politikere og andre offentlige personer. Nogle tror vi på og lytter til, andre ikke.

Nogle politikere er i stand til at samle meget store dele af befolkningernes 'blinde tillid' i den ovennævnte forstand. Det er det Max Weber kalder, at de har karisma, at de opnår karismatisk herredømme. Den karismatiske leder må selvfølgelig have nogle folkeforførende egenskaber – dygtighed, talemåder mv. – men pointen i den sociologiske analyse er, at der også er et strukturelt behov for førere at orientere sig efter.

Karismatiske politikere får som følge af deres særlige folkelige mandat en større frihed. De er ikke nær så afhængige af partibeslutninger, som andre. Et par eksempler på sådanne karismatiske 'partiejere' i vore dages politik har været Mogens Glistrup og Erhard Jacobsen. Går man tilbage til 1930'erne var Thorvald Stauning en karismatisk lederskikkelse for meget store dele af den danske befolkning. Under de urolige politiske forhold og frygten for det stadigt stærkere Tyskland

forøgedes også det folkelige behov for den forenkling af verdensbilledet, som en leder-skikkelse medfører.

Verdensberømteden

Adskiller kilderne til verdensberømted sig fra berømted indenfor landegrænser? Nej, måske ikke, men jeg har medtaget begrebet for at påpege det nye i at kunne blive verdensberømt.

Går man blot tilbage til 1700-tallet, kunne man i det højeste blive Europa-berømt, og med de langsommelige kommunikationsmidler indtraf en sådan berømmelse endda ofte først, når man forlængst var død.

I 1800-tallet og 1900-tallet er hele verden blevet økonomisk og politisk gensidigt afhængig og integreret. Samtidig har den teknologiske udvikling gjort en lynhurtig massekommunikation til hverdag i alle verdens lande.

Denne integration og kommunikationsrevolution øger karismaets kvantitative muligheder og giver det dermed verdenspolitisk betydning.

De første fire begreber, jeg har knyttet kommentarer til, peger alle på forhold og strukturer, der øger nogle enkeltpersoners særlige betydning. Det er strukturer i menneskene selv, men også i samfundsopbygningen, som beforder denne særlige indflydelse til nogle få mennesker.

De nævnte forhold og strukturer påpeger imidlertid kun de enkelte menneskers *mulighed* for særlig indflydelse på den historiske udvikling. Før vi kan tale om, at enkeltmennesker har særlig indflydelse, må vi også overveje om muligheden bruges til afgørende at forandre verden. Bruger de indflydelsesrige den mulighed? Herom handler de sidste to begreber.

Den historiske nødvendighed

Med dette begreb vender vi tilbage til den indledningsvis skitserede modsætning mellem

strukturhistorie og beslutningshistorie. Spørgsmålet er, i hvilket omfang strukturerne bestemmer og begrænser beslutningstageres valgmuligheder. For har beslutningstagerne, når det kommer til stykket, ikke noget valg, kan vi jo ikke påstå, at de påvirker den historiske udvikling, selv om de træffer beslutningen.

Der vil altid være visse strukturelle grænser for beslutningstageres valg. Vi kan blot se på de aktuelle økonomiske forhandlinger i Folketinget. Den brøstfædige danske økonomi sætter væsentlige grænser for valgmulighederne, og den aktuelle politikerlede gør de politiske ledere meget afhængige af deres nervøse partier og gallup-undersøgelser mv. Der er nok mere end én partileder, der i dag kunne ønske sig noget af den uafhængighed en folkelig karismatisk opbakning kunne forlene dem med.

Ser man på de længere linier i den historiske udvikling træder de strukturelle faktoreres betydning særlig tydeligt frem. Det ses klart på afstand, længere tilbage i historien, hvor vi har facit – vore dages samfund – for vore øjne.

Som eksempel vil jeg nævne en udvikling, jeg selv har analyseret, nemlig fremvæksten af en lokaladministration i Danmark i 1700-tallet.

Der sker i dette århundrede en udvikling fra en af herremændene forvaltet administration, der primært finansieres gennem sportler for de ydelser, der gives, og til et økonomisk uafhængigt og af staten styret lokalt embedsapparat. Udviklingen forløber over en række tøvende halve trin og halve løsninger. Først efter en lang proces ses en ny holdbar administrativ struktur. Endemålet for udviklingen formuleres ikke af beslutningstagerne, og der kan vanskeligt identificeres partier/interesser for og imod udviklingen.

Det er først, når man betragter den lokaladministrative udvikling over et hundredårigt forløb, at de enkelte love falder ind i et mønster, som tegner en tydelig retning. Drivkraften i denne udviklingsretning er ikke enkeltpersoner, men må placeres hos strukturelle faktorer som befolkningsudviklingen, ændringer i udbytningsstrukturen osv.

Den historiske tilfældighed

Det foregående begreb sætter spørgsmål ved om beslutningstageren kan vælge frit, men det må også overvejes, om beslutningerne er bevidste. Det er jo den bevidste historiske styring, vi er ude efter, hvis historien skal forklares ud fra genierne. Vi må derfor spørge om den besluttende/ handlende persons *intention* med en beslutning/handling svarer til det, der bliver resultatet heraf.

Det er ofte ikke tilfældet.

Som et åbenbart eksempel herpå kan nævnes studenten Gavrilo Princip, som myrder den østrigske tronfølger i Sarajevo i 1914. Det er jo en uomtvistelig historisk betydningsfuld handling, men det kan ikke antages at have været hans hensigt at udløse 1. verdenskrig.

Et andet eksempel: Frederik VI gennemfører som kronprins stavnsbåndsløsningen i 1788, men i 1838 gør han alt for at hindre fejringen af dets 50-årsdag af frygt for det, der i realiteten er følgerne af den, nemlig bøndernes stigende selvbevidsthed. Havde han forudset dette?

Et tredje eksempel: De nationalliberale var i 1840'erne de førende demokratiforkæmpere i Danmark. I 1848–49 var de centralt placeret i udformningen af junigrundloven med den frie valgret. I 1850'erne og 1860'erne skræmtes de imidlertid af demokratiets omfang og støtter i 1866 indskrænkning af valget. Havde de gennemført den almindelige valgret, hvis de havde forudset dens konsekvenser?

Især de to sidste eksempler peger på, at det er særlig vanskeligt at forudse konsekvenserne af langtrækkende beslutninger. Samtidig er det imidlertid især de langtrækkende beslutninger, man med rette fremhæver som historiske. Jeg tror, at foretager man en grundig sammenligning af beslutningstageres intentioner og de faktiske resultater af deres beslutninger vil der meget ofte vise sig store forskelle herimellem.

Det, dette leder frem til, er, at vi ikke kun skal vælge mellem enkeltmenneskers særlige indflydelse og de strukturelle faktorer ind-

flydelse på historien. Der er også en tredje årsagsfaktor af ret så stor betydning for den historiske udvikling: Tilfældigheden i de menneskelige handlinger spiller også en vigtig rolle.

Sammenfatning

Jeg har i foredraget villet pege på nogle af de faktorer, man må være opmærksom på, når man søger at inddrage de enkelte menneskes handlinger som forklaringer på den historiske udvikling. Jeg mener, trods de sidste forbehold, stadigvæk man kan tale om de enkelte beslutningstageres indflydelse på historien, men jeg har villet påpege, at det ikke er så ligetil at placere hæderen for en given udvikling hos en enkelt person. Nu er historiske forklaringer jo i almindelighed heller ikke ligetil.

I min egen historieforskning har jeg interesseret mig mest for de strukturelle forklaringer. Jeg har så benyttet enkeltpersoners indflydelse som en rest-forklaring, og tilfældigheden som en allersidste rest-forklaring, når de strukturelle faktorer ikke slog til. Den særlige interesse for de strukturelle faktorer mener jeg er berettiget, hvad enten de kan forklare en stor eller lille procentdel af udviklingen. Et kendskab til forskellige strukturelle faktorerers relative betydning er nemlig anvendelige, når vi skal handle i dag. Strukturhistorien søger, kan man sige, at uddrage brugbare erfaringer af den hidtidige historiske udvikling.

Trods denne sidste pointe vil jeg gerne understrege, at jeg ikke ser dette som et indlæg imod biografier eller historie skrevet med enkeltpersoner som eksempler. Vores interesse for historien er i høj grad bundet af dets mindstekomponent – det enkelte menneske. Vi identificerer os med enkeltpersoner og forstår dermed lettere de historiske udviklinger, hvis de beskrives gennem enkeltpersoners oplevelser. Biografien er derfor et vægtigt pædagogisk redskab. Hertil kommer så, at visse enkeltpersoner må tilskrives en betydelig indflydelse på den historiske udvikling.

Personskildringer i den lokalhistoriske litteratur

Ved Paul G. Ørberg

I den lokalhistoriske litteratur findes der kun få *egentlige* personskildringer, dvs. skildringer, hvor der virkelig er gjort forsøg på at opfatte en personlighed (i modsætning til en leksikonagtig dataopremsning). Undtagelsen er selvfølgelig selvbiografien, som er meget yndet også i de lokalhistoriske årbøger. Det er et stof med stor læserappel, men det skal omgås meget varsomt. For det første kan det reelt være ligegyldigt, også selv om det bliver læst med interesse, nemlig, hvis det ikke giver noget virkeligt bidrag til en forståelse af mennesker, tid og sted i et historisk perspektiv. Det betyder, at memoirer, som skal have plads i den lokalhistoriske litteratur, ikke må være for selvcentrerede, men skal gå ud i bredere ringe omkring personen, så der tegnes et billede af det bestemte miljø, af samspillet mellem mennesker af forskellig slags, af skolens verden, kirkelivet, lokalpolitik, arbejdsvilkår, foreningsliv, indkøbsvaner, mobilitet osv. Den anden grund til at være forsigtig med erindringsstoffet er naturligvis problemet omkring pålideligheden. Skalaen strækker sig her fra det fortegnede og fordrejede til det rene opspind (et eksempel på det sidste er Chr. Christensen: En rabarberdreng vokser op, fra 1961, se Henry Bruuns analyse i Historiske Meddelelser fra København 1965). Det bliver redaktionens opgave at holde vågent øje med materialet og foretage den nødvendige kontrol og bringe de nødvendige noter.

De meget få egentlige personskildringer i den lokalhistoriske litteratur skyldes ikke stofmangel. Den, der har et mere indgående kendskab til et sogn, vil let kunne pege på interessante personligheder, som kunne fortjene at blive taget op til nærmere behandling: en præst, en lærer, en foregangsmand inden for kvægavl, en førstekraft ved etablering af brugsforening, forsamlingshus og foredragsforening, missionshus, en enevældig sognerådsformand, men f.eks. også en gam-

mel polakkone, der var særlig god til at fortælle, en tjenestepige med mere end almindeligt omløb i hovedet o.s.v. Årsagen til det sparsomme biografiske materiale er nok den, at det fornemmes – og nok også er – lettere at skrive om en håndgribelig størrelse som f.eks. en bondegård, en udgravning, noget sølvtøj eller en jernbane, end det er at analysere og karakterisere noget så kompliceret som et levende menneske, en personlighed. Men bliver kravene til lokalhistorikeren ikke skruet for højt op, hvis man forlanger, at han, foruden de mange andre nødvendige discipliner, også skal have indsigt i emner som psykologi og karakterologi? Jo, og det kan heller ikke være meningen at skræmme lokalhistorikeren bort. Man kan da også nøjes med at sige, at man skal bruge sin sunde fornuft; som oftest vil den slå til især hvis den er podet sammen med kildekritik, men de to ting er nu én alen ud af ét stykke.

De kildekritiske spørgsmålstejn må sættes ved alt det kildemateriale, der kan blive tale om. Vi har allerede nævnt det selvbiografiske stof. Det næste oplagte kildemateriale er det trykte stof, som kan bruges, men rigtignok også misbruges. Det er så dejligt nemt at tage noget fra et fødselsdagsinterview eller en nekrolog i et blad eller en avis, men også det materiale skal behandles kritisk. I virkeligheden ved vi jo udmærket fra vores daglige tilværelse, hvor fejlagtigt avisstof kan vise sig at være. Der kan også være tale om egentligt bogtrykt materiale, f.eks. Nedergaards bekendte præste- og sognehistorie. Den er i mange henseender udmærket, men den må ikke blive en sovepude, med andre ord: lokalhistorikeren må ikke bruge et sådant materiale ukritisk, eller sagt på en anden måde: han må ikke lade sig nøje med det. Hun/han må frem til eller ind til et originalt materiale, og det vil jo sige arkivstoffet, uanset om det nu skal søges i uafleverede privatarkiver (alias skuffer), lokalhistoriske eller statslige arkiver. I første række kommer breve og dagbøger. De rejser selvfølgelig mange spørgsmål: hvorfor fortæller vedkommende så meget om netop det, men slet ikke noget om det og det o.s.v. Historikerens »nøgle« er her som altid: kilde-

kritik. Det samme gælder naturligvis arkivmateriale i en bredere sammenhæng som det ikke her er stedet at prøve på at gøre rede for – det bliver en sag for det nye Kulturhistorisk Opslagsværk!

Et er imidlertid indsamlingen og bearbejdelsen af kildematerialet, noget andet udarbejdelsen af teksten, manuskriptet, med andre ord: det klassiske problem historieforskning contra historieskrivning. Også denne problematik må vi selvfølgelig lade ligge her, men der skal peges på et par særlige forhold, der gør sig gældende, når det drejer sig om en biografisk skildring.

I vores daglige samvær er det vistnok sådan, at man meget hurtigt danner sig et helhedsbillede af et menneske, man kommer i kontakt med, og billedet udstyres med sympatiske eller usympatiske træk, i dagligsproget: man »synes om« vedkommende, eller man »kan ikke rigtig lide« vedkommende. Hvis kontakten udvides, må man hen ad vejen til at revidere sin første opfattelse i den ene eller den anden retning; somme tider kan det være en ret pinagtig proces. Spørgsmålet er, om historikeren, der arbejder med at skildre en person, ikke er stillet på nogenlunde samme måde. Det materiale, han arbejder med, vil meget hurtigt involvere *følelser*; små ting dukker op, som enten kalder på sympati eller på antipati, ja, det kan for den sags skyld starte med så relativ uskyldig en ting som vedkommendes håndskrift! Men det er en god ting, når det går sådan, for det, der her er tale om, er jo i virkeligheden, at man *engagerer* sig i sit arbejde, og det vil i de fleste tilfælde klart have en positiv virkning på det færdige resultat, simpelthen på den måde at det bliver mere læseligt, en såre vigtig ting. Selvfølgelig kræver det selvbeherskelse, følelserne må ikke løbe af med en, materialet skal bruges rigtigt, så der hele tiden er dækning for de vurderinger, man giver. Som i dagligdagen skal man hele tiden være parat til at revidere sin første opfattelse på grundlag af ny viden. Men på den anden side: det er utrolig vigtigt, at historikeren *forholder* sig til sit stof som menneske til menneske, engagerer sig. Vanskeligheder kommer man dog ikke

uden om; man kan udmærket komme i et dilemma, hvor man ikke ved sine levende råd: om det nu er ret og rimeligt at skrive sådan eller sådan, i nogle tilfælde vil man træffe et – motiveret – valg, i andre tilfælde vil man lægge kortene på bordet og lade de forskellige udlægninger stå åbne. Det bliver den enkeltes sag og ansvar.

Til sidst en ganske almen bemærkning, som ikke blot angår biografisk stof, men har adresse til lokalhistorisk litteratur i almindelighed, og specielt årbøgerne. Det har allerede været nævnt, og det er indlysende, at artiklerne virkelig skal kunne læses; det er jo årbøgernes væsentligste berettigelse. Men det kræver et omhyggeligt arbejde med det stilistiske, med sprog og komposition. En god historie bliver kun god, når den er godt fortalt, det vil her sige: godt skrevet.

Biografier i biografiske leksika og – skal vi have lokale biografiske leksika?

Ved Finn H. Lauridsen

Danmark har som næsten alle kulturlande biografiske leksika. Nogle af de danske er nævnt i bilaget. Biografiske leksika adskilles i reglen fra de mange »stater«, som jo strengt taget også er biografiske leksika.

Ved et biografisk leksikon vil vi som hovedregel forstå en samling af leksikalsk ordnede levnedsskildringer, der rummer egentlige behandlinger af de biograferede personers liv og vurderinger af deres indsats i modsætning til »staternes« rene faktaoplysninger.

Biografiske leksika kan geografisk omfatte hele landområder; det er nationalbiografier. Andre kan dække bestemte landområder eller særlige erhverv. Vi har f.eks. et »Schleswig-Holsteinische Biographisches Lexikon«, der altså er styret geografisk, og vi har fra gammel tid flere danske forfatterleksika, som er et eksempel på en erhvervsmæssig afgrænsning. Vi har så ydermere et særligt leksikon for sønderjyske historikere, der altså er en blanding af et geografisk og et »erhvervsmæssigt«

indhold – vor sekretær Dorrit Andersen var i øvrigt en af redaktørerne. Et andet eksempel på en blanding af »erhverv« og geografi er »Borgere i byens råd«, der omfatter byrådsmedlemmer i Århus.

I de store nationalbiografier – i Danmark Dansk biografisk Leksikon – er det altid et kompliceret problem: hvem skal medtages?

I den 3. udgave af Dansk biografisk Leksikon, hvor jeg var en af udvælgerkomiteens syv medlemmer, var der kun få faste udvælgelsesregler: konger og dronninger samt regeringsmedlemmer. Det sidste kriterium kunne føre til, at der blev optaget personer, som hverken i kraft af den ene eller den anden indsats (heller ikke som politikere) ellers ville være blevet medtaget.

Ellers er optagelseskriterierne i Dansk biografisk Leksikon naturligvis præget af et skøn. Det må imidlertid straks understreges, at skønnet ikke er ganske løsagtigt. Jeg kan prøve at antyde nogle linier. Noget fremgår allerede af antallet af biografier:

1. udg. 1887–1905: 9.723 biografier,
2. udg. 1933–1944: 10.996 biografier,
3. udg. 1979–1984: 12.053 biografier.

Alene det, at en person var optaget i 1. udg., gjorde selvfølgelig, at *han* (dengang havde mændene naturligvis overvægt, og det har de stadig!) let gled ind i 2. udg.; men der gled dog omkring 3.000 ud. Det var især embedsmænd, officerer og politikere, som 40 år senere ikke blev anset for mere at være af en sådan historisk betydning, at de fortsat havde interesse. Og i 3. udgave er der af de oprindelige omkring 11.000 kun 5.000–6.000 tilbage fra 1. udg. Alene tidsperspektivet har således været bestemmende for udvalget.

Ud over indflydelsen fra tidsperspektivet er det svært at opstille generelle kriterier. Det står dog fast, at erhvervslivets folk er trængt mere og mere frem, og at der tilsyneladende er en overvægt af kunstnere af forskellig art. Det hænger naturligt nok sammen med, at de er forholdsvis meget omtalt i offentligheden, måske også med, at det f.eks. er lettere at skrive om eksempelvis forfattere og billedhuggere, fordi vi har deres værker, mens det

er meget sværere at skrive om f.eks. en industridrivende eller at skildre en bankmands indsats.

Et særligt problem i Biografisk Leksikon var de personer, der havde spillet en stor rolle i en enkelt by eller landsdel. Behovet hos værkets benyttere var nok ikke stort for sådanne »lokale« personer, især ikke, når de ikke var fra København!

Af lokale områder var der gjort en undtagelse med Færøerne og Grønland. Her var kriteriet, at personen skulle have øvet en indsats inden for det pågældende kulturområde. Der var til gengæld ikke det samme kriterium, når det gjaldt Vendsyssel eller Djursland, hvor folketallet vel når samme højde som i de to nordatlantiske rigsele.

Vi gør nu et spring. Det er min opfattelse, at man med stort held kunne lave lokale biografiske leksika. F.eks. leksika for Esbjerg, Herning, Slagelse osv.

Salgsmæssigt skulle det nok kunne gå. De forskellige udgaver af Dansk biografisk Leksikon gik ikke godt. 1. udg. blev solgt i 2.500 eksemplarer, og de følgende udgaver lå ikke meget højere uanset det større befolkningstal. Til gengæld gik leksikonnet over byrådsmedlemmer i Århus i godt 5.000 eksemplarer. Det lokale område og det mindre værk synes altså at give bedre salgsbetingelser.

Ved et lokalt biografisk leksikon vil der naturligvis være kildeproblemer; men det var der også i Dansk biografisk Leksikon.

Netop udarbejdelsen af et lokalt biografisk leksikon (det skal nok have billeder) vil være en egnet opgave for en større kreds af byens og egnens lokalhistorikere. Nogle vil være gode til at indsamle de fornødne fakta, andre til at finde kilder frem og atter andre til at skrive – endelig vil der være nogle, som kan det hele.

Der er imidlertid ingen tvivl om, at det hele vil stå og falde med en redaktion på én, to eller tre medlemmer, og den skal være bestemt og fast, med magt over bidragyderne. Helt nødvendigt er det nok også, at man i starten får bistand fra en historiker, der har prøvet den slags før; men dem er der også nogle stykker af. Og så er der en hel gratis

konsulent, nemlig Hans H. Worsøe's »Find dine rødder« (1987).

Udgivelsen af et lokalt biografisk leksikon vil være en væsentlig gevinst for enhver by. For den kreds, der er med i arbejdet, vil det være en stimulans og give det lokalhistoriske arbejde på stedet et klart mål at se frem til.

Bilag

Biografiske leksika

- Dansk biografisk Leksikon. 1. udg. 1887–1905. 1–19.
- Dansk biografisk Leksikon. 2. udg. 1933–44. 1–27.
- Dansk biografisk Leksikon. 3. udg. 1979–84. 1–16.
(et bind i denne udgave svarer i stofmængde til 2 bind i 2. udg.).
- Dansk biografisk Håndleksikon. 1920–26. 1–3.
- Th. H. Erslew: Alm. Forfatterlexicon. 1843–53. 1–3. Supplement 1858–68. 1–3.
- H. Ehrencron-Müller: Forfatterlexicon omfattende Danmark, Norge og Island indtil 1814. 1924–35. 1–12.
- Svend Dahl og Povl Engeltoft: Dansk skønlitterært Forfatterleksikon. 1959–64.
- Kraks Blå Bog 1910–.
- Aage Heinberg: Danske Erhvervs mænd. U.å. (1930erne). 1–2.
- Tage Hefst: 16 Stormænd i dansk Erhverv. U.å. (beg. af 1940erne).

Hvordan opbygger vi en biografisk skildring?

Ved Vagn Dybdahl

På bibliotekerne optager biografierne, levnedsskildringerne, personalhistorien, en stor, nærmest overvældende plads. Det gælder både på hylderne og i udlånsstatistikken. Biografierne indtager også en stor plads i de årlige bogfortegnelser. Netop i disse år er de romaner, der skildrer historiske personers liv, blandt bestsellerne.

Det er ikke noget nyt. Trods dette optager biografierne en meget beskeden plads i den lokalhistoriske litteratur. Det gælder egentlige selvstændige bøger, men det gælder også, når vi ser på den plads, der bliver enkeltpersoner til del i by- og sognehistorier.

Det er mærkværdigt, at biografien ikke

spiller en større rolle i den lokalhistoriske litteratur. Man kunne være lidt nedladende over for kvaliteten på det lokale plan og sige, at man endnu ikke er blevet så avanceret. Dette synspunkt holder dog ikke stik. Historieforskningen eller historieskrivningen er jo netop i høj grad begyndt som levnedsskildringer.

Oldtidens historikere skrev ikke om jordfordelingen, brugsstørrelsen og foldudbyttet. De skrev om heltene – om Achilleus, prins Paris. Ganske vist var Homer digter; men en anden og senere af oldtidens store skribenter, Plutarch, opbyggede sine historiske skildringer omkring enkeltpersoner.

Det nytter ikke, at I siger: ja, tak, det var antikkens bedste tænkere og skribenter. Vi kan gøre et spring til det gamle Norden. Når Saxo skrev om de danske konger og helte, var det jo ikke ham, der forfattede det, selv om han formulerede det på sin måde. Hans skildring af Regnar Lodbrog, Rolf Krake og andre af vore gamle venner bygger på, hvad der er blevet fortalt gennem århundreder – den tids historieformidling var jo ikke skriftlig, men mundtlig. De nordiske sagaer er også et resultat af, at f.eks. historien om Njal og Bergthora er kommet i flere »oplag«, dvs. er blevet fortalt fra generation til generation.

Personerne spillede således en central rolle i den ældste historieskrivning. Og det fortsatte ned gennem århundrederne, og det er fortsat tilfældet i dag. Det er rigtigt, at i de sidste hundrede år har historieforskningen også i stigende grad taget almindelige samfundsforhold op. Man har valgt emner, hvor personerne er helt forsvundet, f.eks. udenrigshandelens karakter og omfang, sundhedstilstande og andet. Alt dette skal med og er spændende, selv om vi må erkende, at for at det skal blive spændende, kræves der nok mere af forfatteren, end når emnet er personalhistorien.

En personskildring kan ligesom – mere eller mindre – være emnet i sig selv. Forstået på den måde, at skildringen i sig selv er blot og bar en spændende historie. Det vil dog være sjældent at se sådanne biografier. I reglen vil forfatteren søge at motivere sin bog, enten ved at vise, at personen har betydet det eller

det for et eller andet, der er af større almen interesse, eller også lægges det hele an på at betragte den biograferede som typen på en bestemt samfundsgruppe. Altså skal læseren forstå, at f.eks. denne sagfører eller denne præst har et sådant livsløb og sådanne holdninger, at man netop om den biograferede kan sige, at sådan var i store træk alle sagførere eller præster.

Det mest almindelige vil imidlertid være, at hensigten er at vise, hvilken betydning den pågældende har haft og dertil knytte en klarlægning af, hvilke egenskaber han havde og dermed forklare, hvorfor han fik den betydning. Der er naturligvis forskellige former for biografier. Nogle er stærkt samlet om personen, andre medtager så meget om personens ydre forhold og om hans indsats, at det hele nærmer sig almindelig tidshistorie.

En særlig form for biografi er den, der som udgangspunkt har, at personens liv og hans indsats er velkendt. Nu skal blot forklares, hvorfor han blev sådan. Det er navnlig den form for biografier, vi kender fra medicinernes hånd, når de skriver biografier. Det er her karakteristisk, at de aldrig skriver om, at personen blev sådan, fordi han var kærnesund både på legeme og sjæl og dertil yderligere højt begavet. Medicinernes biografier samler sig om sindets sygdomme og afvigelser. Herhjemme begyndte det med Viggo Christiansens bog i 1907 om »Christian VII's sinds sygdom«. Senere har andre psykiatere fulgt efter med bøger om Grundtvig, Søren Kirkegaard, maleren Lundbye, Monrad.

I andre biografier er det heller ikke ukendt, at personens helbred ofte tages med som forklarende eller karakteriserende moment. Men her er det blot et blandt mange forklarende elementer.

Bortset fra den samlende helhedsbiografi, kender vi også biografien eller biografiske enkeltmomenter i den almindelige historiske fremstilling. Dette skyldes, at forfatteren finder, at en person spiller en så stor rolle, at det ligesom skal forklares, hvilke egenskaber det var, der gav ham mulighed for at spille en rolle. Det sker naturligvis også, at det biografiske er medtaget for at skabe liv over

fremstillingen. En yderste løsning i den henseende er den, der er vist i bilag 1-4, der gengiver sider fra bind 3 i Håndværkets Kulturhistorie. Her indgår det biografiske ikke som en integreret del af fremstillingen. Alligevel skal der være dele af det, der siger noget om det almene; i reglen vil det være enkeltheder, som ikke kan indpasses i den løbende fremstilling. Det er i øvrigt en teknik, der ofte ville kunne bruges i den lokalhistoriske skildring, fordi kildematerialet ikke giver mulighed for afrundede biografier.

De fire eksempler siger ikke meget om den enkelte person. Derimod åbner de mulighed for, at læserne selv kan digte videre. Dermed er det dog ikke givet, at digtningen rammer sandheden.

Det er i det hele taget noget centralt, den usikkerhed, vi føler over for biografens sandhedsværdi. Når enkefru Lund (bilag 3) taler om sin »gode, retskafne, veltænkende mand«, så ved vi, når vi har læst en del andre dødsannoncer fra tiden, at det åbenbart var en periode i Danmarkshistorien, hvor det danske folk i bemærkelsesværdig grad var sammensat af gode, retskafne og veltænkende mænd. Det var stilen. Hver tid har sin. Det samme præger også de nekrologer og fødselsdagsotaler, vi træffer i aviserne. De har deres egen stil og deres eget ordvalg, der ofte er kliché-præget.

Det går igen i biografiske skildringer. Her forekommer også en række klicheer og stereotype vendinger. Dem må vi som læsere vænne os til at være på vagt overfor og derfor være varsomme, når vi bruger dem. Hvor ofte ser vi ikke i litteraturen, at en mand karakteriseres som storkøbmand. Hvad er egentlig en storkøbmand? Vi ser også et udtryk som en »fornem embedsmand af den gamle skole« – hvordan er sådan en egentlig?

Det er imidlertid ikke slut med det. Der er i det hele taget en særlig usikkerhed knyttet til biografier. Vi er nogenlunde sikre, når det siges, at i 1901 var kun omkring halvdelen af Københavns befolkning født i hovedstaden; vi føler os også på sikker grund, når det siges, at Stauning i 1910 blev valgt i Fakse med

1488 stemmer. Det er straks mere problematisk, når det i en biografi (i Dansk biografisk Leksikon) siges at Stauning efter folkeafstemningen i 1939 havde en periode af nedbøjethed. Forfatteren (det er i øvrigt mig selv!) gør dog det, at han skriver: »Flere beretninger fortæller om en periode af nedbøjethed«. Dermed er der ikke sagt noget om sikkerheden i udsagnet, men derimod (og det er måske det væsentligste), at man havde indtrykket af, at han var nedbøjet. Og så er vi ydermere fremme ved det helt centrale: hvad vil det sige, at han var nedbøjet? Var han mere tavs og indesluttet, end han plejede at være? Kunne han ikke tage sig sammen til sit daglige arbejde? Eller gik han rundt og sagde: satans osse?

Eksemplet med Stauning viser et særligt problem, at der er tale om en mundtlig tradition. En række af biografierne i Biografisk Leksikon bygger på udsagn og vurderinger, der bygger på forfatterens egen viden eller på, hvad han har fået fortalt. Det er risikabelt; men risikoen bliver mindre, når disse almene udsagn støttes af enkeltheder, der er dokumenteret på anden måde.

Hidtil har vi kun talt meget almindeligt og overordnet om biografien. Nu skal vi prøve at se lidt mere systematisk på, hvad en biografi indeholder. Vi stiller op punkter for en hel biografis indhold og opbygning. Det er sket i bilag 5. Dette er elementer, som vi skal søge at dække. Ikke til alle punkter er kildematerialet til stede; men heller ikke alle punkter er i alle tilfælde lige væsentlige.

Det stillede spørgsmål – Hvordan opbygger vi en biografisk skildring? – er hidtil ikke blevet besvaret med håndfaste anvisninger, men er søgt besvaret gennem en række eksempler. Det hænger bl.a. sammen med, at det ikke er muligt at opstille en klar model, der kan bruges i alle tilfælde. Det sagte giver imidlertid et indtryk af de tanker, man må gøre sig, når en person skal skildres.

En ting har vi dog ikke været inde på. Det er ikke alt, hvad man ved noget om, som er relevant og af betydning at få med. Ville det f.eks. tjene noget formål, hvis man skulle skrive en biografi af børnesagens store for-

kæmper, Peter Sabroe, da at fortælle, at han, når han var på avisens redaktion, da ude i gangen gennemsøgte kollegernes frakkelommer for at snuppe de mønter, der lå i lommerne? Jeg er ikke sikker på, at jeg ville tage det med. Det væsentligste er jo, at han havde held med sit sociale og politiske arbejde.

Ritt Bjerregaard er en passioneret biavler. Det er ikke taget med i den korte biografi i Biografisk Leksikon. I en fyldigere burde det nok være med for at vise, at hun også interesserer sig for andet end politik.

Skulle der skrives en biografi af Jakob Jensen, Århus bys fremragende borgmester 1919–32, vil det til gengæld nok være rimeligt at medtage, at han førte en bog over sine partifællers dumheder og deres svagheder. Han skrev op, når de havde blameret sig politisk, og når han hørte om blamerende enkeltheder fra deres privatliv. I al sin enkelthed siger dette noget væsentligt om hans psyke, også fordi han brugte denne viden.

Hvor Jakob Jensens bog er blevet af, ved jeg ikke. Den ville ellers være en spændende kilde til Århus' bys historie.

Det er netop desværre karakteristisk, at vi kun har få egentlige private personarkiver på lokalt plan.

Da interessen for systematisk indsamling af privatarkiver begyndte i 1920'erne, var der ikke nogen særlig interesse og forståelse for personarkiver, der var af speciel lokaltilknytning. Det er mit indtryk, at en sådan interesse heller ikke siden er kommet i særlig grad. En medvirkende årsag er nok også, at arkivejerne instinktivt har et større diskretionsbehov, når det drejer sig om lokalforhold.

Dertil kommer, det må vi jo også se i øjnene, at egentlige private personarkiver ikke dannes i det omfang, de blev det tidligere. Telefonen og lette kommunikationer i øvrigt (bil, fly) har medført, at der ikke skrives så meget »privat«, som det var skik tidligere.

I den situation kommer jeg til en af mine kæpheste, som jeg har redet så ofte på disse årsmøder: de lokalhistoriske arkiver og samlinger er for passive. Hvis den lokale historie fra vor tid skal bevares, må man gå ind i et målbevidst arbejde på dette felt. Sagen er ikke at lægge virksomheden an på at virke

som små landsarkiver. Der er selvfølgelig lokalarkiver, der skal bevares, og det går også nok så nogenlunde af sig selv. Det afgørende er imidlertid, at man skal være mere aktiv omkring det, der skabes i dag – og det der ikke skabes, må man selv sørge for bliver skabt. Netop når det gælder den enkelte persons indsats, må man være målrettet. Skal der opstilles en ny spidskandidat til byrådsvalget, skal man lokalt arbejde for en ny TV-station, skal folketingsmanden skiftes ud, ja, da må man have fat i de implicerede personer. Der må optages bånd med dem, de må bringes til at bevare de papirer, der i dag skabes om sagen, de må lokkes til at skrive beretninger om det, de ser og oplever fra deres hjørne af sagen.

Det drejer sig egentlig ikke om f.eks. at skaffe sig menighedsrådsarkiver. De skal nok blive bevaret. Det drejer sig imidlertid om – på hvad måde det nu kan ske – at få skabt og bevaret oplysninger om et præstevalg, om synspunkterne og virkemåderne blandt medlemmerne forud for et bispevalg. Alt sådan noget fortæller de officielle arkivalier ikke om. Derfor skal der gøres en særlig indsats for at sikre den fornødne viden om, hvad der sker. Så vil vi skabe bedre betingelser for, at også fremtiden kan have et grundlag for gode, lokalbaserede biografier.

Bilag 1

(Vagn Dybdahl og Inger Dübeck:
Håndværkets kulturhistorie. 3, side 35)

Håndværkerpersonligheder:

Johann Gottfried Hödrich:
Murersvend, bygmester og
selvmorder

I Landsarkivet i Viborg opbevares et murer-mester-arkiv fra første halvdel af 1700-tallet. Et sådant arkiv er en stor sjældenhed. At det eksisterer skyldes, at murermesteren var meget skrivende, og at arkivet blev inddraget af skifteretten, fordi han døde uden at kunne svare enhver sit; skifteretten skulle da bruge papirerne for at gøre regnskabet op.

Murermesteren hed J. G. Hödrich, var født

1697 som søn af en gartner i Sachsen. I 1720 gik han på vandring, og omkring 1723 er han i København efter på vandringen – det viser hans dagbog – at have studeret monumentale bygningsværker. Fra København rejser han til Norge, men er i 1727 i Viborg. Han kom med i det store genopbygningsarbejde efter branden. Var snart formand og fra 1729 mester. Han blev førende i byen, og der er ikke mange af de større huse fra den tid, hvor han ikke var både arkitekt og murermester. På samme tid havde han store ombygningsarbejder på herregårde og kirker Jylland over. Han købte bøger, gode møbler og kobberstik til sit hjem. Han kunne imidlertid ikke få sine penge ind, og når han krævede dem, fik han istedet »böse Worte«. I vinteren 1744–45 så han falitten nærme sig; blev mere og mere tungsindig og indesluttet. Om morgenen 8. april 1745 gik han hjemmefra, og blev godt fjorten dage senere fundet som lig ved søbreden. Bytinget fastslog, at det var selvmord, og derfor noteredes det i kirkebogen, at han blev begravet 25. maj »uden jordpåkastelse«.

Bilag 2

(Vagn Dybdahl og Inger Dübeck:
Håndværkets kulturhistorie. 3, side 66)

Håndværkerpersonligheder:

To snedkermestres død

En majaften i 1786 dræbte snedkerlaugets oldermand Johan Pheiffer sin ven og laugsbroder Hans Michaelsen med en brødkniv. Det skete i de daglige lokaler i snedkernes laugshus i Grønnegade; både den dræbte og drabsmanden var ansete i lauet og havde været gode venner indtil aftenen før.

Pheiffer var født i Strassbourg og havde taget borgerskab i København i 1766. Han valgtes til oldermand i 1784. Michaelsen kom fra Flensborg og tog borgerskab 1769. Begge var således satte mestre, da begivenhederne tog fart.

Lauget havde indkøbt et parti brædder hos tømmerhandler Colstrop til fordeling blandt medlemmerne. Det trak ud med at få pengene indkrævet, og i mellemtiden kom fra tømmerhandleren en regning til lauet. På mødet den

8. maj sagde nu Michaelsen, at oldermænden havde prostitueret laugene ved sin sendrægtighed. Det sårede oldermænden dybt. Næste aften, da nogle laugsbrødre var samlet til kortspil, gik oldermænden hen til Michaelsen og sagde: »Jeg vil tale med dig om den tort, du gjorde mig i aftes«. De gik ud i gården og vendte kort efter tilbage; de tilstedeværende troede sagen forliget. Pludselig stak Pheiffer en brødkniv i Michaelsens bryst og sagde: »Der har du det, du skal ingen bedrøve mere«. Michaelsen sprang op og råbte: »Du har gjort mig stor skade!« Han døde dagen efter. Pheiffer sagde straks: »Nu kan I arrestere mig«. Det turde de ikke, men henvendte sig til fogeden, der imidlertid sagde, at han skulle have anmeldelsen skriftligt. Det har sikkert voldt dem besvær at sætte skrivelsen sammen, og da den blev indleveret dagen efter, var Pheiffer forsvundet for stedse – selvmord i havnen? Det viste sig, at Pheiffer havde en kassemandgæld på 457 rigsdaler, 5 mark og 7 skilling – vel omtrent svarende til 6 murersvendenes årsløn.

Bilag 3

(Vagn Dybdahl og Inger Dübeck:
Håndværkets kulturhistorie. 3, side 38)

Håndværkerpersonligheder:

En bogtrykkersvends sociale
avancement

Bogtrykker og avisudgiver
Niels Lund

I 1787 kom til Danske Kancelli en ansøgning om et bogtrykkerprivilegium fra bogtrykkersvend Niels Lund. Han begyndte med at præsentere sig selv: »Jeg er født her i Kjøbenhavn, har sammesteds lært bogtrykkerkonsten og siden conditioneret som svend ved samme såvel her i staden som i Wiborg og Ålborg«. Han havde også været medindehaver af et bogtrykkeri i Fredericia, men var blevet snydt af sin kompagnon. Nu levede han som svend i København, »hvilket er ganske utilstrækkelig til mig og mines underholdning«.

Lund fik bevillingen, men kunne ikke skaffe midler til etableringen. Det fik han imidlertid

i 1793 ved lån. Han købte udstyr til trykkeriet og etablerede sig året efter. Han begyndte straks at udgive en avis, den nuværende Aarhus Stiftstidende, han trykte og udgav tidsskrifter, trykte blanketter og bøger. Selv om avisen kun nåede op på 400 abonnenter, fik Lund dog en god forretning ud af det og købte flere ejendomme i Århus. Han blev også socialt accepteret; det viser sig bl.a. ved, at han blev medlem af Kronprindsens Klub, der ellers var forbeholdt adelen og embedsstanden. Her tilbragte han for det meste sine aftener og spillede l'hombre med bl.a. toldinspektøren. I 1812 begyndte alderen at plage ham, og han solgte sin forretning. I 1825 døde han. »Han er ikke mere blandt os, min inderlig elskede, uforglemmelige, gode, retskafne, veltænkende mand,« skrev enken i dødsannoncen.

Bilag 4

(Vagn Dybdahl og Inger Dübeck:
Håndværkets kulturhistorie. 3, side 88)

Håndværkerpersonligheder:

Faderformaninger og fest i familien

Omkring 1840 var tømmerensvend Harald Weber på valsen i Tyskland. Han skrev flittigt hjem til faderen, tømmermester Lorenz Weber i Roskilde. Denne var en tysk tømmerensvend, som 1806 eller 1807 var kommet til København. Som det ses af det følgende, havde Lorenz Weber lært sig dansk ret godt. Han skriver 17. marts 1840 til sønnen, der er kommet til Nürnberg, blandt andet:

Lad mig see at du ikke setter Tegning tilside nemlig Akketegtur er Hoved Sagen, Tømmermandstegning kommer af sig selv. Naar du kommer til Nyrrenberg aften dig nogle Skitser af de Anlagte Kanaler og Sluser og flere andre pæne Fasjader som Gesimser, Ornamente, og deslige, du ved selv vor nyttig det er i Fremtiden, saa at du kan tale med naar du kommer jem, jeg haaber at du vil opfylde mit ønske og blive der saa længe der (er) Arbeide, der kommer intet ud af at løbe Tiden hen. Hvis Gud giver os Allesammen Helsen saa vil jeg see at understøtte dig med nogle Penge saa at du kan tage en heel

Vinder i Mynniken (München), siden er der tid nog til at gaa ind i Sveist, der har du min hele mening, og jeg troer naar du eftertenger det vil du selv sige at jeg har Ret, det beroer allene blodt alene på dig.

Jeg har beedt dig om i et brev til Hamburg, naar du skriver skulde du sætte ind Hilsen til Kammerraad Hansen og til din Skrifte Fader Domprovst Bang, men du har immer Glemst det, naar du skrigger igjen saa lad mig see at du ikke glemmer det, men det maa være saadanne at jeg kan (lade) dem selv læse det, du ved nog Aarsagen selv hvorfor. Vi havde nær glemst at lade dig vide at der ved modtagelsen af dit brev blev der saadanne en Glæde at vi drak din skaal med en Baalle Egge Puns, lille Marie var den første som faldt under Bordet og Noline kunde inde gaa op af Trappen og jeg havde nok at betille med at faa Moder i Seng.

Bilag 5

Grundelementer i en biografi

Fødsel og barndom

- slægt
- hjemmets sociale placering
- hjemegn
- opvækst og uddannelse

Indtræden i voksenlivet

- på valsen, studier, i udenlandske virksomheder, etablering
- i politiske bevægelser
- religiøse standpunkter

Ægteskab

- ægtefællens sociale placering

Det voksne liv

- indsatsen for livets opretholdelse
- indsatsen i det offentlige område
- hvordan

Alderdom

- hvornår
- fortsætte indsatsen
- stille tilbagetrukkethed

Død og vurdering

- samtiden
- i historisk perspektiv

Arkivalier som kilder til personalhistorie

Ved Hans H. Worsøe

Indledningsvis vil det være naturligt at gøre sig nogle tanker om indfaldsvinklen til det arkivalske materiale, der ønskes benyttet til en bestemt personschildring. Der vil nemlig i høj grad være forskel på det materiale, man kan forvente at finde efterladt fra de forskellige perioder og fra de forskellige geografiske områder, også inden for landets nuværende grænser, som denne fremstilling vil holde sig til. Med hensyn til materialets omfang behøver man blot at tænke på arkivaliestrømmens vækst i vor egen tid kontra de hårdhændede kassationer, der tidligere er foretaget i f.eks. 1700-tallets i forvejen sparsomme materiale. Den samme forskel gør sig gældende med hensyn til de pågældende personers placering i den sociale struktur, om det er en mand eller kvinde, og endelig om det drejer sig om at skildre en bestemt periode i en persons liv, eller om man ønsker at give en fuldstændig levnedsschildring. Den fuldstændige levnedsschildring kræver overblik over en lang række forskellige arkivfonds og over arkivalierne fra en længere periode, ofte det meste af et århundrede. At sikre sig et sådant overblik er en meget krævende opgave, og tilmed en opgave, der vil være forskellig for hvert enkelt menneske, man ønsker at skildre.

Dette forhold er med al ønskelig tydelighed fremgået af Vagn Dybdahls indlæg om, hvorledes man opbygger en biografisk childring. Der kan derfor ikke gives nogen standardopskrift på, hvilke arkivalier, der skal anvendes. Oplysninger, der er relevante for ét menneskes levnedsschildring, kan vise sig at være uden større interesse for et andet menneskes biografi. Og omvendt kan det vise sig, at

vigtigt arkivalsk materiale, som man meget gerne ville have benyttet, er gået tabt for det ene menneskes vedkommende, medens der for et andet findes et stort materiale bevaret til belysning af så at sige alle sider af hans liv, også de ligegyldige ting.

Første opgave er at finde ud af, hvor det arkivalske materiale befinder sig, og her er der heldigvis – som de fleste vil vide – især i de senere år fremkommet ganske udmærkede hjælpemidler, jvf. litteraturlisten, gruppen oversigter. Der findes også en lang række brugervejledninger næsten alle skrevet ud fra et personalhistorisk synspunkt. Det vil sige, de fleste er skrevet ud fra et lidt snævrere synspunkt, nemlig et slægtshistorisk, men for benytteren kan det være lige meget. Den levnedsskildring, som den seriøse slægtshistoriker ønsker at give af sine forfædre, bør ikke adskille sig meget fra den levnedsskildring, som den seriøse lokalhistoriker ønsker at skrive om f.eks. en af sognets foregangsmænd inden for mejeridrift. Gode slægtshistorier kan således tjene som forbillede for biografien af »den anonyme dansker«, og har forfatteren været sin opgave voksen og forsynet sin bog med kildehenvisninger og i øvrigt været i besiddelse af arkivkendskab og fantasi, vil der i noterne være mange inspirerende henvisninger. Der kan henvises til Mogens Seidelins og Gregers Hansens værker, se litteraturlisten, gruppen eksempler. Andet bind af Mogens Seidelins slægtsbog omhandler den generation, som for de fleste medlemmers vedkommende levede i 1700-tallet. Det omfatter biografiske oplysninger om ialt 231 personer spændende over de fleste samfundsgrupper, dog med en vis overvægt af de lidt bedrestillede. Noterne til disse »tilfældige« biografier kan give mange gode ideer med henblik på utraditionel kildesøgning.

Efter disse mere almindelige betragtninger vil jeg vende mig til spørgsmålet om, fra hvilke tidsperioder, man kan forvente at finde arkivalier på de forskellige grupper af arkiver, dog således at vægten bliver lagt på tiden efter reformationen. Fra tiden før denne ligger groft sagt alt på Rigsarkivet, bl.a. på grund af en gammel bestemmelse om, at alt materiale fra landsarkiverne fra før 1559

skulle indsendes til »hovedarkivet«. Landsarkivernes materiale starter i hovedsagen med begyndelsen af 1600-tallet dog med enkelte værdifulde undtagelser især fra byer som Ribe, Ålborg og Helsingør. Fra ca. 1650 og fremover er landsarkivernes samlinger meget omfattende. For de vigtige amtsarkiver på landsarkiverne er reformåret 1794 skelsættende også bevaringsmæssigt, idet man fra dette tidspunkt kan regne med, at de er bevaret nogenlunde fuldstændigt, hvis da ikke det er gået som i Svendborg, hvor amtmanden omkring 1850 kasserede hele det gamle arkiv. De lokalhistoriske arkivers materiale begynder som regel i anden halvdel af 1800-tallet, og det samme gælder Erhvervsarkivet, dog med flere undtagelser bl.a. det personalhistorisk meget givtige arkiv fra Det kongelige Landhusholdningsselskab, der er grundlagt 1769. Arbejderbevægelsens arkiv har sit tyngdepunkt i det sidste århundrede. Det er således karakteristisk, at jo længere vi kommer op mod vor egen tid, jo kraftigere en specialisering har der fundet sted mellem arkiverne, og denne udvikling vil uden tvivl fortsætte. Med hensyn til den geografiske forskellighed kan der ikke her gås i detaljer, men som en hovedregel kan man gå ud fra, at med mindre der udtrykkelig gøres opmærksom på det, så er materialet i Sønderjylland anderledes end i det øvrige Danmark. For Københavns vedkommende må man endelig være opmærksom på Stadsarkivets meget omfattende samlinger.

De fleste vil umiddelbart gå ud fra, at jo højere man er placeret på den sociale rangstige, jo mere materiale er der bevaret om en given person. Noget er der om snakken, men der skal tages det forbehold, at forholdet gælder også omvendt proportionalt, således, at der også er meget materiale om de fattige og dårligst stillede. Kort sagt: jo mere man har haft med myndighederne at gøre, jo flere spor har det afsat sig i kilderne. Man kan f.eks. tænke på straffede personer, der kan følges gennem retssystemet og de ofte helt velbevarede og udførlige tugthusarkiver. Ja, selv deres billeder er bevaret og har netop givet anledning til en spændende publikation, der måske går lidt tæt på.

På dette tidspunkt blev foredragsholderen afbrudt af tilråb fra salen, og der udspandt sig en livlig diskussion om, hvor tæt man kan tillade sig at gå på navngivne personers privatliv i en historisk publikation. Diskussionen kom også til at dreje sig om adgang til private papirer, men her brød ordstyreren ind og gav atter ordet til foredragsholderen, der færdiggjorde denne del af sit indlæg med at gøre opmærksom på, at selv om der fandtes flere kilder om mænds liv og virke, var det især i de seneste år også lykkedes forskere at fremdrage spændende kildemateriale om kvindernes liv.

Den efterfølgende gennemgang bestod af en skildring af nogle arkivalske nedslag i forskellige arkivgrupper af vigtige tildragelser i et menneskes liv fra barndom til dødsfald, jvf. litteraturlisten, gruppen eksempler og de udsendte bilag, som dog kun blev benyttet som smagsprøver, der blev suppleret med andre. Hovedvægten var lagt på arkivalier, som ikke benyttes på læsesalene hver dag, altså ikke kirkebøger, folketællingslister og skifteprotokoller, hvor vigtige de end måtte være.

Fra barndoms og ungdomstiden blev omtalt arkivalier, som belyser de forskellige former for uddannelse samt papirer, der belyser flytninger og tjenesteforhold hos fremmede. Fra voksentiden er materialet næsten udtømmeligt, men blandt det mere givende blev ansøgninger, vidnesbyrd, klager og anklager samt deltagelse i det sociale liv sat i centrum. Der blev også givet nogle eksempler på oplysninger om folks udseende og påklædning og henvist til, at der er andre kilder om folks økonomi end blot skifteprotokollerne. Endelig blev det rige kildemateriale om livsafslutningen fremdraget. Det indtager en stor plads bl.a. i brev materialet, men også en række af de officielle kilder er oplysende herom. Ud fra ordet »Om de døde kun godt« manedes der til forsigtighed med kritikløs benyttelse af nekrologer. Det blev her også omtalt, at en del nekrologer findes i så sjældne småtryksager, at de næsten kan sidestilles med arkivalier.

Som afslutning blev blikket atter vendt mod hovedkilden til de grundlæggende personalhistoriske oplysninger, kirkebøgerne, og ved hjælp af nogle udvalgte eksempler bl.a. fra Vonsild kirkebog, fremlagdes et par lev-

nedsløb fra forskellige livsafsnit. Af disse bringes et fra 1705, som drejer sig om en syvårig dreng, der i præstens øjne havde gjort sig særdeles fordelagtigt bemærket fremfor sine jævnaldrene. Eksemplet viser tydeligt, at bedømmelsen må blive forskellig alt efter hvem, der giver den.

Peder Paulsen-Mortensens levnedsløb:

Denne unge Peder Paulsen-Mortensen er født her i meenigheden ao. 99 den onsdags natt for den første søndag effter h. 3 kongers dag, nemlig den 7. januarij, aff ærlige fromme oc christelige forældre.

Hans fader er den ærlige oc flittige mand Morten Clausen, hans moder er den ærlige dydige oc Gud fryctige Maren Alberts d., som i hendis barselseng er endnu svag sengeligendis. Disse gode forældre hafue denne deris anden sønn icke alleene fremmed til sin daab oc christendom, men ocsaa hafue baaren omsorg, at hand fick en god optuctelse, oc der hand var blefuen noget næm, da holte de ham i skolen, at hand /208/ lærde at læse oc begyndte at fremsige sin catechismum uden ad.

Hand beteede sig from i gemyth, saa at mand hafde good forhaabning om ham. at der skulde hafue blefuen noget gott af hannem /:[tilføjelse s. 210:] thi der hørtis icke nogen sinde en band af hans mund, som ellers nu allmindelig i børneleeg høris. Hand mangel gang, naar hand saa præsten komme, gick ud fra de andre børn i leeget, tog sin hatt aff oc sagde: denn oc denne bandede! Det vi da billig dette sal. barn til en roos efftersige kunde:/ Men som de skadelige børnekopper dette aar grassere ofuer alt omkring i voris land, saa er denne med sine andre 2 brødre hart blefuen angreben, oc her skeede paa den 3die advent søndag [13. dec.] forbøn for disse 3 sønner til Gud, at de motte finde hielp oc frelse af denne siugdum. Den følgende søndag deræffter, da hafde Gud frelst dend eene af de 3 oc saa giordis endnu bønn for de 2 brødre, men derpaa opløste Gud effter sin urandsagelige villie anden dagen paa mandags formiddagen denne /209/ fromme sønn med en sact oc salige henfart fra denne usle verden til det evige himliske rige, der hans alder var blefuen 7 aar ringer 16 dage.

Et litteraturudvalg

Oversigter:

Vagn Dybdahl: Danmarks arkiver: Historie, funktioner, fremtid, 1982.

Rigsarkivets og landsarkivernes guider og specialregistraturer.

SLAs arkivvejviser 1989.

Generelle vejledninger:

Albert Fabritius og Harald Hatt: Håndbog i slægtsforskning, 3. udg. 1963.

Hans H. Worsøe: Find dine rødder. Politikens Forlag, 2. udg. 1988.

Personalhistoriske Studier. Vejledende artikler. 1979.

Hans H. Worsøe: Slægtshistorie i Sønderjylland. 2. udg. 1984.

Eksempler:

Ole Degn: Det personalhistoriske materiale i de ældre dele af landhusholdningsselskabets arkiv. Persh. T. 1970.

Lotte Dombornowsky: Slagsmaal ere nuomstunder langt sieldnere. 1985.

Gregers Hansen: Bispen og betleren. 1982.

Rita Holm: Breve til amtmanden. Fortid og Nutid 1983, samt særtryk fra Lokalhistorisk institut 1984.

Gregers Hvidkjær: Sørgmuntre historier fra fynske kirkebøger. Fynske Årbøger 1984 og 1985.

Tage Kaarsted: Hædersmænd, 1986.

Mogens Seidelin: Den seidelinske slægtsbog I–V, 1940–83.

Hans Worsøe: Det personalhistoriske materiale i amtsarkiverne og dets udnyttelse. Persh. T. 1969.

Hans Worsøe (udg.): Vonsild kirkebog 1659–1708 1982.

Paul G. Ørberg: Nærlæsning af nyere kirkebøger. Persh. T. 1980.

Personalhistorisk Tidsskrift 1881ff indeholder mange vejledende artikler og et stort materiale i form af kildehenvisninger, der kan give gode ideer.

Billeder som kilde til personhistorie Ved Margit Mogensen

Ingen kan undgå billeder. De rammer os dagligt. I medierne, men også som illustrationer i historiske artikler og bøger. De er med til at gøre historie »levende« og naturligvis indgår

billeder også i moderne historieundervisning på alle trin.

Når det drejer sig om historie med individet i centrum, lokalt eller i en større sammenhæng, kommer man slet ikke uden om billeder: portrætter med en eller flere, det seriøse og det karikerede, portrætter, der står alene eller indgår i en fremstilling, f.eks. et genre- eller historiestykke, som især var almindeligt i forrige århundrede.

Den klassiske kildekritik var streng og forbeholden over for billeder, f.eks. malerier. De var subjektive og uden det talende indhold, som et dokument havde, kunne de aldrig bruges som andet end »levning«, d.v.s. som kilde til kunstnerens opfattelse og omstændighederne, da billedet blev til. I dag vil de færreste skelne så skarpt. Det helt afgørende er jo, hvilke spørgsmål man stiller ved mødet med billedet. Det er ikke ligegyldigt, om man vil vide noget om periodens fysiognomier, moden, mentaliteten og menneskesynet, eller om begivenhedshistorie i politisk retning. Selvfølgelig vil billederne normalt være mest egnede til det første formål.

At bruge billeder

Billeder bør ikke ses alene som hjælpemidler for historikeren. Der kan opnås meget, hvis de bruges *både* med kritisk sans og indføling. Et godt portræt kan give en meget fortættet oplevelse af et menneske, fordi man får alle udsagnene samtidigt. Den velskrevne biografi vil jo netop have lagt oplysningerne systematisk til rette, og overvælter sjældent i samme grad som et portræts skærende realisme, blændende skønhed, den imponerende figur eller kloge ansigtstræk kan gøre det. Billedets fortrin gennem intensiteten kan imidlertid også rumme en risiko. Hos de fleste bliver netop det sete mejslet solidt i bevidstheden, og er billedet fordrejet i forhold til den historiske virkelighed, man har ønsket at bringe videre, er man på afveje. Der er erfaringsmæssigt intet så mytebevarende som de store historiestykker fra forrige århundrede. Enhver ved jo, hvordan de flygtede efter mordet i Finderup Lade, eller hvordan Christian 4. tog sig ud i røg og damp – ganske vist som

man forestillede sig det for godt hundrede år siden.

Man møder også stadig historiske fremstillinger, hvor der gøres oprør mod myter og gammeldags historiesyn i teksten, men hvor illustrationerne lige så konsekvent holder dem fast. Går det mon lidt for stærkt, når der skal illustreres? Har for få opdaget, at det faktisk er spændende at bruge de skriftlige kilder og billederne parallelt i arbejdet?

Under dette tema gives der forslag til, hvordan man kan arbejde med *portrætter* i historisk sammenhæng, det der også betegnes historisk ikonografi. Det bliver navnlig med eksempler fra 18. århundredes slutning og videre ned igennem det 19. århundrede, en periode hvor *portrætmaleriet* blomstrede, og hvor også *portrætfotografiet* kommer til.

At finde vej

Mulighederne for at finde spændende portrætter er uendelige. Billedsamlingerne svulmer. For fotografiets vedkommende, og navnlig når det gælder lokale personer, er de lokalhistoriske arkivers samlinger fundamentale. Er det derimod mere landskendte personer, vil Det Kgl. Biblioteks billedsamling altid være god at gæste. Går man til kunsten, er der Frederiksborgmuseet og Kobberstiksamlingen, der har gode personindgange til billederne, men desuden er der naturligvis landets kunstmuseer. På Statens Museum for Kunst er et centralt edb-baseret kunstindeks under opbygning (Kunstindex Danmark, forkortet KID). Det omfatter billederne i de danske kunstmuseer, og der kan søges ikonografisk og på mange leder og kanter. Foreløbig er registret kun tilgængeligt gennem museer, universiteter o.lign.

Der er fortrinlige håndbøger. Povl Ellers: *Historisk Ikonografi*, DHF, 1964 (desværre udsolgt) giver overblik og har henvisninger til kataloger over portrætter samt dansk og udenlandsk litteratur om personikonografi. Der er kommet nye vinkler på billedforskningen siden 1960'erne. Der kan peges på Axel Bolvig: *Billeder – sådan set*. 1974 og på John Bergers *Ways of Seeing*, på dansk: Se på

billeder. 1984. Endelig kan man glæde sig over Kristian Hvidt: *Det politiske portræt i Danmark. Lighed og frihed i kunst og politik*. 1983. Indledningen om »læsningen« af et portræt kan meget anbefales.

Portrættets glansperiode

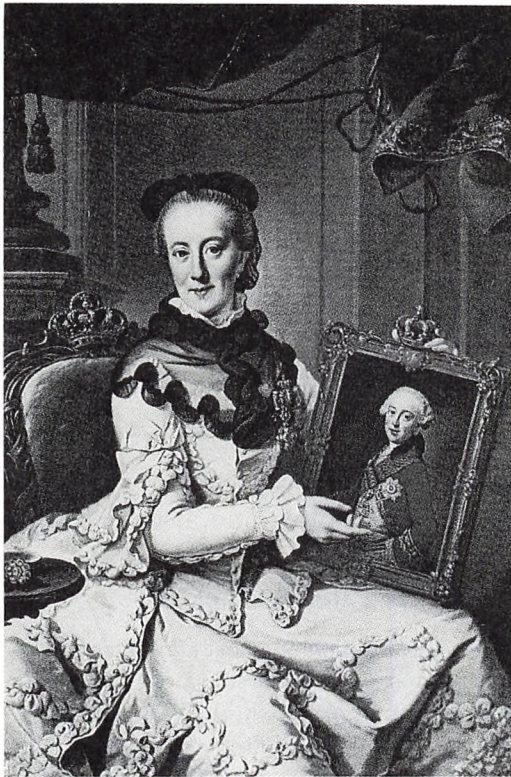
Således kan det 19. århundrede betegnes, men i grunden begynder det allerede i slutningen af det 18., da handel og fremgang styrkede borgerskabets selvbevidsthed og købelyst. Der var kommet *danske* portrætmalere, da der blev større efterspørgsel: Jens Juel, Erik Pauelsen, Eckersberg, senere C. A. Jensen og mange flere. Det blev populært at lade sig male i byerne. I samme periode som demokratiet formes, udvikles satiren og karrikaturen i personskildringer. Undervejs sker der stilistisk meget med portrættet. Realismen og hverdagslivet bryder igennem. Det sker parallelt, med at flere og flere hædres med officielle portrætter til samfundets institutioner. Et portræt bliver kort sagt mange ting.

Med fotografiets gennemslag fra omk. 1860 kom også de jævne befolkningslag med. Livets højdepunkter kunne nu holdes fast til en overkommelig pris, og portrætfotografiet fastholdt identitet og status blandt slægtninge, venner og arbejdsfæller. Fænomenet er i sig selv spændende i eftertiden, men ikke mindst måden, hvorpå det hele blev iscenesat af fotograferne og folk selv.

Samtidig med portrætternes store udbredelse ændres kunstneres idealer, uddannelse og teknik. Som bekendt er stilen mod slutningen af århundredet mindre naturalistisk end før, og dermed sættes der *i nogen grad* en barriere op for historikeren.

Billedanalysen

Forudsætningen for at bruge portrætterne, de malede som de fotograferede, er billedanalysen. Der er dog næppe én facon, som altid giver bedst resultat. Har man allerede historien om et menneske og ønsker den afrundet med et portræt, stiller det sig anderledes, end hvis man ved gennemgang af et større antal

To markante danske kvinder, portrætteret med remedier, der viser deres status og profession. Tv. ses enkedronning Juliane Marie med portrættet af sønnen, arveprins Frederik, malet af J. C. Ziesenis i 1770'erne og th. malerinden Agnes Rambusch, gift Slott-Møller, fotograferet i 1885. Forskellige kvinder, forskellig teknik og tid, men i begge tilfælde lyser billederne af, at damerne selv har haft noget at skulle have sagt m.h.t. arrangementet, hvad bestemt ikke gør dem ringere som historiske »dokumenter«.

(Gengivet fra henholdsvis Povl Eller: *Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg 1878-1978*, s. 89 og Agnes og Harald Slott-Møller. *Mellem kunst og idealer*. Kunstforeningen 1988, katalog v. Bodil Busk Laursen s. 19).

portrætter og personbilleder fra en bestemt tid mere bredt søger indblik i tidens holdninger og normer. I den sidste situation kan flg. arbejdsgang foreslås:

- Se og opdag usystematisk, efter behag og sind.
- Beskriv det sete systematisk (opbygning, teknik, form, omgivelser o.s.v.)
- Undersøg tilblivelsen: kunstnerens forudsætninger, modellens status og evt. ønsker. Formålet med billedet, privat eller officielt? Malet efter bestilling, af pligt eller bare af lyst?

- billedets anvendelsesmuligheder: kan det bruges, som man havde forestillet sig, eller måske på en helt anden måde?

Eksempler på portrættyper

Hvilke portrætter kan man vente at finde? Hvem blev malet, eller lod sig fotografere, og i hvilke roller og arrangementer. Hvad var bestemmende for udformningen? Disse spørgsmål blev taget op til nærmere behandling ved gennemgang af forskellige karakteristiske portrættyper fra slutningen af 1700-tallet til nutiden, idet udgangspunktet hele tiden var et bestemt portræt inden for det tidsrum, der ovenfor er kaldt »glansperioden«. Nogle

eksempler på typiske portrætkategorier i hen-seende til modeller er f.eks. disse.

Fyrstebilledet.

Kunstnerportrætter.

Den lærde, forskeren.

Digteren, litteraten.

Militære.

Menige soldater – især fotografier efter 1864.

Industriens mænd, mæcenerne.

Gruppefotografier af håndværkere og arbej-dere.

Specielt for kvindernes vedkommende:

Den unge pige, frøken eller kone.

Moderen, den ældre kvinde.

Kunstnerinderne, de emanciperede damer.

I de i forvejen udsendte støttepapirer var vist en serie billeder, der som det ses i hvert fald dækkede nogle af ovenstående »kasser«. Det var:

J. G. Ziesenis, Enkedronning Juliane Marie. 1770erne. Frederiksborgmuseet.

W. Bendz, Ung kunstner (Ditlev Blunck) 1826. Statens Museum for Kunst.

Christen Købke, Portræt af professor Frederik Chr. Sibbern, 1833. Tegning i Kobberstiksamlingen.

Fotograferet portræt af soldat, der deltog på Dybbøl 18. april 1864 og derved mistede det ene ben.

Kunstnerinden Agnes Slott-Møller (f. Rambusch) fotograferet med »malerudstyr« i slutningen af 1880erne (Det Kgl. Bibliotek).

P. S. Krøyer: Georg Brandes. 1900, gen-givet fra Lund: Danske Malede Portraiter.

Præsentationen affødte en del *diskussion* om, hvorvidt det var fornuftigt at bruge netop portræterne som eksempler på kilder til pers-sonskildringerne, da man muligvis derved kom til at se mennesket i en for isoleret og kunstig situation. Det kan være vigtigere at analysere billeder, hvor mennesker indgår i div. sociale sammenhænge, mente dr. phil. Gustav Henningsen, Dansk Folkemindesam-ling.

En sammenstilling af portrættet af Enke-dronning Juliane Marie med alle dets magt-symboler og Preben Hornungs portræt af Dronning Margrethe fra 1985 (ligeledes på Frederiksborgmuseet) gav debatten glød. Er det meget enkle nye dronningeportræt med den vældige blå kjole stadig et portræt? Er det kunstnerens private kamp med nogle maleriske anliggender, der har gjort det »anonymt«, eller kan det, som Annegrete Dybdahl var inde på, skyldes kunstnerens opfattelse af det moderne monarki?

Hvordan organiserer man lokalt en systematisk opbygning af en personorienteret samling?

Ved Niels Peter Stilling

Jeg er blevet tildelt en noget kompliceret titel, som jeg har valgt at forstå således: Hvordan opbygger man personalhistoriske samlinger.

Først må jeg tage et par forbehold. Mit udgangspunkt er Søllerødegne, hvor jeg er arkiv- og museumsleder. Denne egn/kommune små 20 km nord for København, den nordligste kommune i Københavns amt, i det skovrige Nordsjælland er naturligvis ikke repræsentativ for landet som helhed. I en egn, der siden 1600-tallet har øvet en overordentlig stærk tiltrækning på det københavnske borgerskab er det selvsagt let at beskæftige sig med en lang række danske personligheder, der på et eller andet tidspunkt i deres liv har sat sig varige spor i Søllerødegens historie. I flæng kan nævnes Frederik VII på Skodsborg, historikeren P. F. Suhm i Øverød, storkøbmanden Fr. de Coninck på Næsseslottet, Sofie Amalie på Dronninggård, Struensee på Frydenlund i Trørød, morderen Ole Kollerød på Nymølle, arkitekten Laurids de Thurah i Gl. Holte, H. C. Andersen i Søllerød, J. P. Hartmann i Nærum, Chr. Colbiørnsen i Vedbæk o.s.v. – At have sådanne personer og mange flere gør det jo til en taknemmelig opgave at være lokalhistoriker, når et hurtigt foredrag efterspørges – og ens holdning i øvrigt er, at lokalhistorien og nationalhistorien bør gå hånd i hånd.

I

Byhistorisk Arkiv for Søllerød kommune på Gl. Holtegaard er som så mange andre lokalarkiver oprindelig opstået i en historisk interesse for bibliotekars skrivebordsskuffe en gang i 30'erne. På et tidspunkt blev skrivebordsskuffen til et mindre lokale på biblioteket. Og da stadsbibliotekaren i 1960'erne opdagede den store folkelige interesse for historiske billeder, fik arkivet sin egen lille bygning i tilknytning til biblioteket. Samlingerne blev ved med at vokse i kraft af stadsbibliotekarens engagement i lokalhistorien. Det er Annalise Børresen, som turde være kendt af de fleste her, jeg taler om. Med et nyt kulturhus i kommunen var tiden i 1982 kommet til at hyre en såkaldt professionel historiker – mig – til at videreføre arkivet. Egentlig var det ikke et arkiv jeg blev ansat på – i den forstand, at der praktisk taget ikke var noget utrykt materiale, arkivalier, da jeg begyndte i sommeren 1982. Samlingerne bestod af et meget stort og flot lokalhistorisk bibliotek indsamlet i forbindelse med pionerværket »Litteratur om Søllerød kommune« (1968) samt en vældig billedsamling ordnet efter folkebiblioteksprincipper. Tre sorte arkivkasser med lidt blandede dokumenter udgjorde de arkivalske herligheder. Opgaven lå derfor lige for: Indsamling af det utrykte materiale fra egnen. og her var ingen grund til at være smålig, alt havde interesse, blot det var fra lokalområdet. I øvrigt er der ingen grund til, at lokalarkiverne er smålige, når det gælder muligheden for at modtage utrykt materiale. Principielt har alle dokumenter og øvrigt skriftligt materiale interesse. Siden bliver det så vor opgave at sortere og kassere; men i opbygningsfasen tror jeg ikke man som lokalarkiv kan få nok. Udgangspunktet er naturligvis *gaver*. Man kan uden at fornærme nogen roligt sige, at vi fungerer som lokalrådets skraldespand. Systematiske indsamlingskampaner er selvfølgelig meget gode; men når det gælder det personalhistoriske bør man nok ikke lægge sig for fast på forhånd, men være glad for hvad man bliver tilbudt.

Hvordan får vi så gaverne?

De flestes *slægtshistorikere* producerer arki-

valier. De indsamler og systematiserer i reglen et omfattende personalhistorisk materiale, der ikke udnyttes nok, og vel ofte på længere sigt forsvinder ved »producentens død«. Som lokalarkivar er det en vigtig opgave at sørge for, at slægtshistorie inden for »egne« lokaliteter bevares. Tilmeld bør arkivaren her gå aktivt ind i »forskningsprocessen« og bidrage til at det slægtshistoriske arbejde får et perspektiv, der rækker ud over oldemors data.

En anden måde at opdyrke det personalhistoriske og dermed personalhistoriske samlinger er *studiekredse om erindringer*. »I er selv historie« kaldte jeg et foredrag, jeg holdt i et af kommunens ældrecentre. Formålet var at overbevise de ældre medborgere, pensionisterne, om deres egen histories vigtighed i et hastigt foranderligt moderne samfund – og så selvfølgelig få dem til at fortælle og helst nedskrive deres historie. I alliance med ansatte ved ældrecenteret blev der uddelt tilmeldingsblanketter til, hvad vi kaldte en studiekreds om erindringer. De ansatte kendte jo også de ældre og kunne på den måde så at sige håndplukke dem, der havde mest at fortælle, og på den måde ledte foredraget til etableringen af en studiekreds på ca. 20 medlemmer, der med forskellige udskiftninger undervejs nu kører på sit 5. år. Jeg må her tilstå, at jeg som kommunalt ansat historiker havde adskillige rent egoistiske motiver til at danne en sådan lokalhistorisk studiekreds om erindringer. For det første er jeg ikke selv fra den kommune, hvis historie jeg er ansat til at varetage. Ved at lade de ældre fortælle deres og dermed selvfølgelig også deres omgivers historie ved regelmæssigt afholdte studiekredsmøder (hver 14. dag) fik jeg et koncentreret »input« af den »lille lokalhistorie«, som man ikke kan læse sig til i den omfattende lokalhistoriske litteratur fra egnen. I den forbindelse vil jeg ikke undlade at fremhæve det rare i at modtage »input'tet« på et bestemt fastlagt tidspunkt, hvor man er gearret i erindringsretningen – i modsætning til den for arkivarer så kendte situation, hvor en begejstret arkivkunde fortæller sin livshistorie, mens man er travlt optaget af en større, besværlig registreringsopgave. Dernæst er det en forunderlig oplevelse som lokalhistoriker

at overvære det historiske vekselspil, når to studiekredsdeltagere pludseligt finder ud af deres fælles historie, deres fælles bekendtskaber og erfaringer fra lokalområdet nære fortid.

Som redaktør af den lokalhistoriske årbog var det fra begyndelsen klart, at opgaven var at få deltagerne til at skrive, fremfor at benytte interviewformen. Jeg vidste fra vor båndsamling, hvor håbløst det er at ligge inde med flere hundrede rodede og udisponerede interviews med tilfældige erindringer. Alene vanskeligheden ved »at slå op« et bånd efter bestemte informationer gør efter min mening de fleste båndoptagne interview værdiløse. Skal man endelig bruge båndoptager, bør man – også fordi vi ikke ved hvor længe båndene holder – straks sørge for en redigeret udskrift af interviewet. Men båndoptagne interview er og bliver en kortsigtet løsning. Umiddelbart er det måske nok nemmere end at skrive. Men på langt sigt er det en alt for uforpligtende måde at bevare mindet om fortiden på. Intet kan erstatte det skrevne ord og alle kan naturligvis skrive. Opgaven for studiekredsen er at hjælpe på vej, være gode lyttere, når et af medlemmerne oplæser sine erindringer, være kritisk, ikke mindst over for nostalgien, men altid en positiv kritik, der fører frem mod målet: nedskrevne og helst publiceringsegnede erindringer. Dette er endnu en af studiekredsarbejdets store fordele. Nedskrivningen og indsamlingen af erindringer fører til opbyggelsen af personorienterede arkiver fra såkaldte almindelige mennesker. Studiekredsdeltagernes egne erindringer indgår selvsagt i arkivet. Men fra langt de fleste deltagere i arbejdet følger der mere med. De finder ud af at deres gamle breve, faderens regnskabsbøger, moderens dagbøger, fotoalbummet fra bedstemors tid faktisk har almen interesse og bør bevares – på arkivet naturligvis (måske klausuleret).

Endelig bør man som yngre, professionel lokalhistoriker ikke se bort fra, at studiekredsarbejdet med hovedsageligt ældre medborgere kan åbne mange døre og er en god genvej til at blive accepteret i lokalsamfundet. De ældre er ikke alene nogle af arkivernes vigtigste kunder, de er også bærere og leverandører

af den historiske tradition, som vi på vor side bevarer og forsøger at give videre til eftertiden.

Jeg har allerede nævnt foredraget som en metode til at indsamle personalhistoriske arkivalier. I de foredrag jeg jævnligt holder rundt om i kommunen, og som jeg opfatter som en del af min arbejdsforpligtelse, f.eks. ved kommunale arrangementer, grundejerforeningsmøder, på fritids- og ældrecentre og biblioteker m.v. undlader jeg sjældent at opfordre til, at man afleverer privat materiale til arkivet. Opgaven er at overbevise om at netop det materiale en bestemt tilhører fortæller, at hun sidder inde med, er utroligt spændende og bør bevares på arkivet under næsten lige så betryggende forhold som i hendes egen skrivebordsskuffe. Som moderne historikere er det jo især indholdet frem for genstanden, der interesserer os: hvad der står i dokumentet og ikke hvilken papirkvalitet der er tale om. Derfor behøver folk heller ikke at aflevere deres dyrebare originalbreve eller et arvefæsteskode fra 1791. Lad blot arkivet kopiere dokumenterne i første omgang, så de kan indgå i den lokalhistoriske arbejdsproces. De fleste vil så, når de opdager, at deres materiale ikke kan bruges til noget, alligevel aflevere originalbrevene og skødet.

Ikke alle arkiver har muligheder for at lave udstillinger, men så må man søge lokaler andet steds i kommunen, på bibliotek, rådhus etc. Og arkivets udstillinger bør altid opfordre til aflevering af privat materiale. Lad der f.eks. være »huller« på udstillingen, som et stativ formet som et lerkar med de bevarede skår påklisteret på en antik udstilling. De besøgende vil elske at udfylde hullerne, hvor potteskårene mangler. Og lad endelig de besøgende, der mener de kender lokalhistorien bedre end dig blive i troen. At være den »uvidende vidende« arkivar er ofte en praktisk metode til at få indsamlet værdifuldt lokalhistorisk materiale.

Til indsamlingen af personalhistorisk materiale hører også kopiering af arkivalier fra Rigs- og landsarkiv. Lokale personligheder kan jo både optræde med et privatarkiv på f.eks. Rigsarkivet og i en lang række andre arkivalske sammenhænge fra f.eks. Udvan-

drerarkivets brevsamlinger, landsarkivernes forbryderalbums til sagsakter i kommercekollegiets arkiv på Rigsarkivet. Det gælder her som med det privatejede arkivmateriale, at det er vigtigt at udnytte dette materiale i den lokalhistoriske arbejdsproces, og så er det fuldstændigt ligegyldigt, om man sidder med de originale sagsakter eller en læsbar kopi. Denne indsamling af kopier fra de større arkiver kan udemærket foregå som studiekredsarbejde med en vis arbejdsdeling mellem de enkelte deltagere. Også her kan publicering være målet, idet en af deltagerne før eller siden vil finde et godt emne til en biografisk artikel om en lokal personlighed til næste årbog.

I parentes skal endelig nævnes, at jeg ved en enkelt lejlighed har købt et privatarkiv ved en auktion for penge, der ellers var afsat til kunstindkøb. Der var tale om en enestående rejsedagbog fra 1780'erne skrevet af en lokal godsejer. Men nødvendigheden af at sætte budget af til indkøb af historiske arkivalier er forhåbentligt forsvindende.

Sammenfattende tror jeg ikke, at det er specielt vanskeligt at opbygge en solid og rimeligt dækkende personalhistorisk samling. Det kræver blot en tæt – og efter min mening for arkiverne livsvigtig – kontakt til det omgivende lokalsamfund i hele kommunen.

II

Af det fremførte er det formentligt klart, at overskriftens krav om systematik i bedste fald har en stor spændvidde i indsamlingsfasen. Det vigtigste er, at man søger at opnå kronologisk, geografisk og erhvervs-mæssig spredning i den personalhistoriske samling. Privatarkiverne skal naturligvis helst dække alle de erhvervs-kategorier, der har spillet en rolle i lokalsamfundet, og arkivalierne bør repræsentere et bredt udsnit af befolkningen i tid, alder, klasse og omfang, ligesom alle kommunens bydele bør være repræsenterede med privatarkiver. »Alt« har som sagt interesse. Men dernæst kommer så arkivets pligt til at ordne, systematisere, kassere og registrere. Det er indlysende, at baglandet på et arkiv skal være i orden. Sagerne

skal være registrerede og kunne findes igen. Det gælder selv om politikerne i disse for de kommunaltejede arkiver noget trængte tider ikke kan se og kun sjældent har forståelse for »det skjulte arbejde«: den nødvendige registrering af samlingerne. Men lad mig straks slå fast, at det er de færreste lokalarkiver (og formentlig også de statslige), der har råd/tid til »luxusregistrering«. Detailregistrering, evt. transkribering, forskning i materialets historiske forudsætninger osv. har lokalarkivaren næppe overskud til, desværre! Her er vi igen ved arkivets folkelige opbakning – og atter især de historisk bevidste ældregruppe. I studiekredsen f.eks. er der nogen, der er hurtigere får skrevet deres erindringer end andre, og derefter gerne vil fortsætte arbejdet med det historiske stof. Nogen vil så gå over til at skrive historiske afhandlinger fra området, andre vil samle ind på de statslige arkiver, og så kan man jo passende forme en lille registreringsgruppe. De bedste registratorer finder man netop blandt de lidt ældre. De, der har tid til at forske i detaljerne, transkribere og måske endda give en indholdsmæssig beskrivelse af de enkelte samlinger, så den travle arkivar hele tiden kan være på forkant med den arkivalske udvikling, som det hedder med et skrækkeligt ord. I nogen tilfælde vil en sådan beskrivelse lede til næste indlysende skridt i den lokalhistoriske arbejdsproces, nemlig en ny personalhistorisk artikel i årbogen. Arkivalierne bliver selvsagt registreret efter de retningslinier og på de fortrykte ark, som SLA i sin tid producerede. Principperne skal ikke gennemgås her (Til foredraget vedlagt en række eksempler (25) på forskellige typer personalhistoriske arkiver fra Søllerødeggen). Jeg skal indskrænke mig til at understrege vigtigheden af ensartethed i registreringsprincipperne. Enhver registrator må følge de en gang fastsatte regler. Desuden kan vigtigheden i at henvise til andet materiale ikke fremhæves nok (til andre personarkiver, til fotos, til småtryk, til litteratur og aviser og ikke mindst til museumsgenstande). For mig som museumsleder er det indlysende, at lokalmuseer og arkiver arbejder snævert sammen. Vort mål – om ikke altid midlerne – er trods alt det samme. Det gælder også det

personalhistoriske. Arkivalier og genstande fra samme person giver helt banalt et mere nuanceret billede af den pågældende. Det burde være indlysende, at enhver arkiv- og museumsregistrering henviser til hverandre i de relevante tilfælde. Når vi får EDB-registrering bliver det selvfølgelig fortidssnak! Eller gør det? – Ja, foreløbig arbejder SLA med succes med det udmærkede registreringsprogram ARKIBAS, og museerne med et andet, der lige nu mest synes at udmærke sig ved vidtløftighed og almindelig afstandtagen fra jævne arkivsystemer. Bibliotekernes lokalbibliografier er også aktuelle i lokalhistorisk sammenhæng; men her har kommunedatasyttemerne længe domineret uden hensyn til det lokalhistoriske behov for litteratur på arkiv og museum. Endelig forekommer det som om et par af de store landsdækkende institutioner som f.eks. Det kongelige Bibliotek arbejder i en hel fjerde retning, når det gælder EDB-registreringen. Hvor trådene en dag samles er det umuligt at sige noget om på nuværende tidspunkt.

III

De personalhistoriske arkivalier på lokalarkiverne er til for at bruges. Og for nu at stille sagen på spidsen, de skal bruges her og nu. Jeg ved godt, at jeg skal sige, at vi indsamler og bevarer for eftertiden (jeg har vidst allerede sagt det én gang i dag). Men jeg bliver også nødt til at være realistisk. Kun med en aktiv udnyttelse af materialet dokumenterer vi vor langsigtede værdi for kortsynede 4-årsvalgte lokalpolitikere. Det materiale og den viden, der ophobes ved registreringen og forskningen på de lokalhistoriske arkiver, må formidles ud til bredere kredse i skrift og tale. Det er vor første pligt som lokalhistorikere. Det er lokalarkivarens stadige opgave at opfordre kunderne til at dele deres indsamlede viden med andre.

Et område, der kan gøres mere på, er de historiestuderende på landets universitetsfabrikker. Museerne har for længst lært det. Jeg vil tro, at samtlige danske egns museer har haft/har etnologistuderende tilknyttet dels som studenterhjælp dels som specialestude-

rende over et lokalt museumsrelevant emne. Men hvor er de historiestuderende på lokalarkiverne? – Og det endda i en tid, hvor der forholdsmæssigt er bedre jobmuligheder på de mindre arkiver end på de statslige. Det er snart på tide, at arkivkundskabslæren på Universitetet også kommer til at omfatte lokalarkiverne. Et semesters praktikophold på et lokalarkiv kunne nok give en og anden historiestuderende et nyt perspektiv på »den lille historie«. Og den specialestuderende, der ville kaste sig over et lokale emne, ville ganske givet finde al mulig opbakning og hjælpssomhed på det pågældende lokalarkiv – måske endda et tilbud om publicering af specialet. Opgaven her er måske snarest at overbevise universitetslærerne om, at de fleste lokalarkiver i dag besidder f.eks. fornemme privatarkiver til snart sagt et hvilket som helst speciale med lokalbiografisk tilknytning – og den gode lokalhistorie er stadig ikke ensbetydende med at det brede overblik går tabt.

Jeg har nu flere gange understreget det vigtige i at publicere den lokalhistorie, herunder det personalhistoriske, der arbejdes med på arkiverne. I den sammenhæng er det afgørende at have et organiseret historisk selskab i ryggen. I Søllerød er arkivet og det historisk-topografiske selskab gået hånd i hånd siden foreningens stiftelse i 1942. De sidste knapt 30 år har lederen af arkivet tilmed været identisk med selskabets redaktør. Som kommunal ansat arkiv- og museumsleder ser jeg sådan på det, at i Søllerød er det det private Historisk-topografisk Selskab, der publicerer det, der arbejdes med på arkiv og museum. Med andre ord: Selskabet er et slags forlag for arkivet/museet, og det kan jeg sagtens forklare de kommunale politikere, der en kort stund undrer sig over, at arkivet som kommunal virksomhed lægger lagerfaciliteter, 20 timers sekretær og mit redaktionsarbejde til et privat selskab. Politikerne bliver oven i købet efter en stunds eftertænkning begejstrede, når de finder ud af, at kommunen jo så rent faktisk sparer publikationsudgifterne. (At vi så ofte får et pænt kommunalt tilskud efter ansøgning er en anden sag).

Betragter man Historisk-topografisk Selskabs publikationsvirksomhed fra den spæde

begyndelse i 1942 springer vægten på det personalhistoriske i øjenene. En grov oversigt, hvor jeg ikke har talt sider eller lagt nogle kvalitetskriterier til grund, over de biografiske artikler i selskabets flagskib Søllerødbogen ser således ud:

Søllerødbogen udsendt siden 1942. Ser man bort fra nekrologer og beretninger i alt ca. 170 artikler. Af disse 54 biografiske:

1942–47 (6 bd.): 5 biografier – 2 erindringsartikler = 7

1948–53 (6 bd.): 7 biografier – 4 erindringsartikler = 11

1954–61 (7 bd.): 10 biografier – 0 erindringsartikler = 10

1962–71 (7 bd.): 6 biografier – 2 erindringsartikler = 8

1972–77 (6 bd.): 3 biografier – 2 erindringsartikler = 5

1978–83 (6 bd.): 1 biografier – 1 erindringsartikler = 2

1984–89 (6 bd.): 5 biografier – 6 erindringsartikler = 11

Altså knap 1/3 af årbogsafhandlingerne er biografiske. Måske kan man tilmed genkende 1960'- og 70'ernes vægt på strukturer fremfor personligheder i de små tal mellem 1962 og 1983. Jeg må også lige nævne, at jeg har redigeret Søllerødbogen siden 1984. Ved siden af Søllerødbogen udgiver selskabet én måske to lokalhistoriske bøger årligt. Blandt

disse tælles flere gode biografiske værker. Jeg skal indskrænke mig til at nævne to, der som modeller kan have betydning ud over lokalområdet. Det ene værk er Gunnar Sandfeldts tobinds værk »Det kommunale styre i Søllerød 1841–1978«. Et imponerende arbejde med biografier over samtlige medlemmer af sogneråd/kommunalbestyrelse fra selvstyrets etablering og frem til vore dage. I det daglige arbejde bliver et sådant lokalpolitikerleksikon selvsagt hurtigt uundværligt. Den anden publikation jeg vil tillade mig at fremhæve er en smuk antologi omkring storkøbmanden Frederic de Coninck (1740–1811) og hans gods ved Furesøen, Dronninggaard. Bogen, der udkom i 1987, blev til på grundlag af en lang række arkivalske undersøgelser, til hvilke også må regnes redningen af de Conincks enestående rejsedagbog fra England og Sverige 1786. Den blev erhvervet på en Arne Bruun Rasmussen auktion. De to nævnte bøger er efter min mening eksempler på den lokalhistoriske biografi, der også kan læses med udbytte uden for de snævre kommunegrænser, både fordi bøgerne i opbygningen kan tjene som modeller, og især fordi de lever op til vor lokalhistoriske pligt altid at se det lokale i det større nationale og endog nogle gange internationale perspektiv.

Jeg tror, at der netop i de personalhistoriske samlinger på vore arkiver ligger mange muligheder for at se verdenshistorien i det lokalhistoriske spejl.